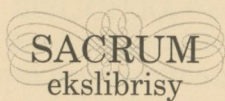

SACRUM
EKSLIBRISY
i małe formy graficzne

SACRUM
ekslibrisy
i małe formy graficzne

W 275-lecie Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach

183548

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
Akademii Świętokrzyskiej
im. Jana Kochanowskiego w Kielcach

SACRUM
ekslibrisy
i małe formy graficzne

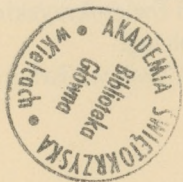
Wystawa ze zbiorów
Biblioteki Akademii Świętokrzyskiej
oraz z kolekcji
Barbary Katarzyny i Czesława Erberów

+ 25p.

Biblioteka
Akademii Świętokrzyskiej
serdecznie dziękuje
Pracowni Introligatorskiej
Pana Włodzimierza Piłata
za pomoc i finansowe wsparcie
druku okolicznościowego

INF 097

2666 L. Bibl.

325778 INF

275. rocznica założenia Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach stała się inspiracją do przygotowania przez Bibliotekę Główną Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach, w ramach prowadzonej przez nią Galerii Akademickiej, wystawy pt. „Sacrum – ekslibrisy i małe formy graficzne”. Twórcami ich są współcześni (XX w.) artyści krajowi i zagraniczni reprezentujący różne szkoły i techniki graficzne.

Ekspozycją tą pragniemy włączyć się w uroczystości jubileuszowe najstarszej, wielce zasłużonej dla miasta i regionu Uczelni, zaś wystawa jest potwierdzeniem dobrze rozwijającej się współpracy między bibliotekami obu uczelni. Akademia Świętokrzyska, będąc uczelnią humanistyczną, jest żywotnie zainteresowana bogatymi i cennymi zbiorami Seminarium. Życzliwy stosunek do naszych pracowników i studentów owocuje m.in. otwarciem nowych obszarów badań, zwłaszcza historycznych, powstawaniem prac dyplomowych, doktorskich.

Towarzyszący wystawie druk okolicznościowy zawiera krótki zarys dziejów Wyższego Seminarium Duchownego, pióra Adama Massalskiego, esej poświęcony sacrum w kulturze, autorstwa ks. Daniela Olszewskiego, rozprawkę na temat ekslibrisów duchowieństwa Kielecczyny – Czesława Erbera oraz katalog ekslibrisów i grafik o tematyce sakralnej opracowany przez Ewę Szląpek.

Szacownemu Jubilatowi, Wyższemu Seminarium Duchownemu składamy najlepsze Życzenia dalszego pomyślnego rozwoju.

Henryk Suchojad
Dyrektor Biblioteki Głównej
Akademii Świętokrzyskiej
w Kielcach

275 LAT SEMINARIUM DUCHOWNEGO W KIELCACH

Początki szkolnictwa wyższego w Kielcach wiążą się z powstaniem w 1727 r. rzymskokatolickiego seminarium duchownego. Jego założycielem był biskup krakowski Konstanty Felicjan Szaniawski, który powierzył prowadzenie placówki księżom z Instytutu *Communis Vitae*, zwanym potocznie komunistami. Placówka ta miała kształcić kandydatów na księży dla północno-zachodniej części diecezji krakowskiej. Zajęcia zainaugurowano 9 września 1727 r. Personal seminarium składał się wówczas z regensa, ks. Andrzeja Karasia, i 4 profesorów. Akt erekcyjny przewidywał, że w seminarium kształcić się winno 24 alumnów; obowiązywał ich dwuletni cykl kształcenia. Był seminarium zapewniały dochody ze wsi biskupich Kostomłoty i Czarnów pod Kielcami. Po dwóch latach (1729) biskup rozszerzył liczbę profesorów do 6, a alumnów do 36, uzupełnił też liczbę wykładanych przedmiotów o teologię dogmatyczną i filozofię oraz powiększył uposażenie m.in. o wieś Widuchowy.

Wskutek pożarów w początkach XIX w. spaliły się materiały archiwalne seminarium, stąd niewiele wiemy o jego dziejach w poprzednim stuleciu. Alumni, których liczba dochodziła nawet do 40, uczestniczyli corocznie jako aktorzy w religijnych spektaklach teatralnych. Zapewne niektórzy z nich grali także w kapeli przy kieleckiej kolegiacie. Wiele kłopotów przysparzały sprawy finansowe, zwłaszcza w ostatnim trzydziestoleciu XVIII w., kiedy Kielce i okolice wiele ucierpiały od okupujących te tereny wojsk rosyjskich i pruskich.

Równie trudne okazały się czasy, kiedy Kielce (w wyniku III rozbioru) wraz z całym obszarem pomiędzy Pilicą a Wisłą znalazły się w granicach państwa austriackiego. W celu utrzymania wpływu na treści kształcenia w tego typu placówkach, cesarz austriacki dekretem z 1802 r. postanowił, że wszyscy przyszli profesorowie seminariów winni się legitymować ukończeniem Uniwersytetu w Wiedniu. Dlatego już od 1804 r. domagano się od kieleckich władz kościelnych, by corocznie wysyłały na studia do Wiednia trzech alumnów. Biskup nowo

utworzonej diecezji kieleckiej, ks. Wojciech Górski, z dużą rezerwą odnosił się do wykształcenia absolwentów studiów wiedeńskich; jedynie dwaj z nich zostali po powrocie do Kielc mianowani profesorami seminarium, natomiast inni kierowani byli na różne stanowiska. W tym też czasie rozważane były projekty likwidacji placówki kieleckiej.

W okresie Księstwa Warszawskiego seminarium przeżywało kolejny głęboki kryzys, wynikający nie tylko z trudnych warunków materialnych, ale także z zaniedbań, jakich dopuszczali się w tym okresie księża komuniści. O ile brak funduszy państwowych na odrestaurowanie gmachu udało się zastąpić składkami duchowieństwa, to wewnątrz placówki nie przestrzegano zasad obowiązujących w Instytucie. Biskup wielokrotnie usiłował wpłynąć na zarząd seminarium, aby sytuacja powróciła do normy. Poziom nauczania był bardzo niski, morale alumnów budziło wiele zastrzeżeń, ponadto niewielka ich liczba (w latach 1805-1816 wyświęcono zaledwie 25 księży) nie wystarczała na zaspokojenie potrzeb diecezji.

Wobec likwidacji diecezji kieleckiej w 1818 r., skomplikowała się sprawa funkcjonowania seminarium, które przeszło pod jurysdykcję biskupa krakowskiego. Następowaly częste zmiany zwierzchnika seminarium. Nadal też wiele kłopotów sprawiała kwestia środków materialnych stanowiących oparcie finansowe placówki. Ostateczne zinwentaryzowanie majątku seminaryjnego, w wyniku przeszłych wojen i zmian państwowości, jakim podlegały Kielce, nie było sprawą prostą. Niektóre wsie i zakłady przemysłowe stanowiące beneficja były zadłużone, z innych przez wiele lat nie płacono podatków. Ponadto centralne władze oświatowe znaczną część gmachu seminaryjnego przeznaczyły na tworzoną w Kielcach szkołę wojewódzką, stąd w 1820 r. zrodził się pomysł przeniesienia placówki do Sandomierza. Przeciwny temu był ks. bp Jan Paweł Woronicz i sprawa została odłożona. Rychło też, wskutek jego zaleceń, został zmieniony *porządek nauk* w seminarium. Kolejnym zadaniem, jakie biskup postawił w 1824 r. przed uczelnią w Kielcach, było *urządzenie jej na wzór innych seminariów w Królestwie Polskim*. Odtąd profesorowie mieli otrzymywać stałe wynagrodzenie. Oddzielono seminarium od kościoła klauzurą i ograniczo-

no klerykom czas przebywania w mieście. Biskup spowodował także, że przedstawiciele zarządu Instytutu księży komunistów dokonali wizytacji swojej placówki w Kielcach.

Następny władarz diecezji krakowskiej, ks. bp Karol Skórkowski, niezwłocznie po objęciu rządów przybył do Kielc, *aby zapobiec wciskającemu się nieładowi do seminarium*. Określił wówczas, że alumnów miało być 24, a nauka powinna trwać 3 lata, dodał też nowe przedmioty. Okazało się, że kapłan sprawujący funkcje regensa nie radził sobie głównie ze sprawami ekonomicznymi, dlatego też w listopadzie 1830 r. biskup dokonał zmian na tym stanowisku. W trakcie tych reform wybuchło powstanie listopadowe; na 34 alumnów aż 11 walczyło w szeregach wojska polskiego.

Po upadku powstania w seminarium nastąpił kolejny kryzys, wywołany z jednej strony represjami władz, a z drugiej sporami wśród grona profesorskiego, przy braku silnej władzy biskupiej. Urzędujący regens w 1839 r. wprowadził czteroletni kurs nauki z podziałem na trzy oddziały. Pierwszy z nich był przeznaczony dla tych wstępujących do seminarium, którzy nie mieli dostatecznego przygotowania ogólnego, stąd wykładano w nim przedmioty ogólnokształcące. W tym czasie wzmożła się dążność władz rosyjskich do zwiększenia kontroli nad alumnami, obawiano się bowiem wzrostu wśród nich ducha patriotycznego. Rygory te zaostrzono, zwłaszcza po wykryciu spisku ks. Piotra Ściegiennego, dlatego też od 1844 r. dokładną kontrolą objęto treści kazań i przemieszczanie się po kraju młodych księży oraz zwrócono baczniejszą uwagę na kleryków. Mimo tych działań, jeden z alumnów seminarium kieleckiego, Wincenty Ziółkowski, za *rozgłaszanie szkodliwych wieści* został w 1846 r. skazany na trzy miesiące pobytu w twierdzy. Kontrolowano również czy w seminarium nie przebywały osoby, które chciały uniknąć wcielenia do armii rosyjskiej. W roku 1847 władze rosyjskie zażądały np. wykazu wychowanków z lat 1840-1846. Po przeanalizowaniu tej listy stwierdzono, że do seminarium zapisywało się zbyt wiele osób jedynie po to, by uniknąć obowiązku służby w wojsku carskim. Dlatego w maju 1848 r. Namiestnik ks. I. Paskiewicz wydał reskrypt, w którym dla seminarium kieleckiego wyznaczał li-

mit przyjęć na pierwszy rok, wynoszący 36 osób. W roku 1849 od zarządu w seminarium odsunięto księży komunistów, a władzę przejęli księża diecezjalni. W tym czasie wydłużono do pięciu lat okres studiów, a także sprowadzono z zagranicy podręczniki do teologii, reprezentujące różnorodne europejskie szkoły teologiczne. Wśród profesorów seminarium, obok regensa ks. Macieja Majerczaka, wyróżniali się m.in.: ks. Nestor Bieroński znany pisarz religijny i ks. Walenty Witkowski zasłużony na polu badań regionalnych.

Podczas powstania styczniowego alumni brali czynny udział w wydarzeniach związanych z manifestacjami patriotyczno-religijnymi, np. w pielgrzymce na Święty Krzyż 14 września 1862 r. uczestniczyło 6 kleryków z Kielc. Bezpośrednio w walkach powstańczych wzięło udział 10 alumnów seminarium kieleckiego. Prześladowania dotknęły personel nauczający: pod śledztwem pozostawał regens, aresztowano profesora ks. Ludwika Zajtza. Seminarium musiało ponadto zapłacić część kontrybucji nałożonej na Kielce przez władze rosyjskie.

Po upadku powstania na losach seminarium szczególnie negatywnie zaciążył ukaz cara Aleksandra II z grudnia 1865 r., na podstawie którego wszelka własność ziemska należąca do kościoła katolickiego została przejęta przez rząd, a na utrzymanie księży diecezjalnych w budżecie wyznaczono odpowiednie sumy. Władze carskie również na utrzymanie seminariów znalazły stosowne pieniądze, natomiast zabrano wszystkie należące do nich majątki ziemskie. Seminarium w Kielcach pozostawiono jedynie place pod budynkami z ogrodem i podwórzami, a roczny budżet tej placówki określono w wysokości 7650 rubli srebrem, równocześnie placówkę poddano niezwykle skrupulatnej kontroli władz administracyjnych. Listy profesorów i słuchaczy analizowano pod względem politycznym, od 1875 r. polecono wprowadzić do programu nauczania zajęcia z języka, literatury i historii Rosji. Realizacja tego zalecenia nastąpiła jednak dopiero w 1886 r.; w seminarium kieleckim zajęcia te prowadził nauczyciel gimnazjum Feliks Rybarski, znany z postawy patriotycznej.

Wcześniej, bo w 1884 r., nastąpiła kolejna reforma programu studiów, przeprowadzona przez biskupa kieleckiego ks. To-

masza Kulińskiego; od tego momentu seminarium dzieliło się na trzy wydziały (stopnie nauczania): przygotowawczy, filozoficzny i teologiczny.

Nadal w coraz szerszym zakresie władze carskie pragnęły wpływać na kościół katolicki w Królestwie Polskim. Przejawem tego była w 1892 r. próba narzucenia seminarium stałej kontroli przez kuratora Okręgu Naukowego Warszawskiego, osławionego Aleksandra Apuchtina. Przeciwdziałanie temu nadzorowi przez biskupa kieleckiego i władze seminarium Rosjanie poczytali jako oznakę buntu. Posłużono się więc prowokacją, która miała doprowadzić do likwidacji placówki, wykorzystując w tym celu obecność w seminarium niezrównoważonego psychicznie kleroika – piromana, który kilkakrotnie próbował wywołać pożar w budynku seminarium. Wdrożone w tej sprawie śledztwo i rewizje spowodowały wykrycie różnych *nieprawomyślnych* tekstów zarówno u profesorów, jak i alumnów. Ostatecznie generał gubernator warszawski Józef Hurko w lutym 1893 r. stwierdził, że w seminarium kieleckim *wychowanie przyszłych księży nie odbywa się w duchu ewangelicznym i nie dla dobra Kościoła i państwa*, dlatego na podstawie ukazu carskiego zamknął placówkę na 4 lata. Alumnów pozwolono zesłać do seminariów w innych diecezjach. Rozpoczęło się śledztwo, w wyniku którego w 1894 r. aresztowano i skazano na zesłanie na Syberię 7 księży profesorów. Wyroki opiewały na od 3 do 5 lat zesłania. Aresztowano też 2 alumnów, których po śledztwie wypuszczono na wolność.

W wyniku usilnych starań ze strony władz kościelnych, niektórym zesłańcom złagodzono karę i skrócono pobyt na Syberii. W maju 1897 r. władze rosyjskie wyraziły zgodę na wznowienie działalności seminarium również dzięki staraniom ks. bpa T. Kulińskiego, przy czym początkowo pozwolono przyjmując jedynie 17 kandydatów. Program nauczania był już wówczas sześćioletni. W egzaminach końcowych mieli uczestniczyć delegaci władz rosyjskich, którzy głównie badali wiedzę alumnów w zakresie znajomości języka i historii Rosji. Na tym tle doszło do tak poważnych konfliktów, że w 1903 r. grożono nawet ponownym zawieszeniem działalności seminarium w Kielcach. Zakusy tego rodzaju uległy pewnemu złagodze-

niu w okresie wojny rosyjsko-japońskiej. Tymczasem stale rosła liczba alumnów kształcących się w seminarium – w 1907 r. było ich już 70. Wykorzystując nowe uregulowania prawne, zaczęto do seminarium na stanowiska profesorów przyjmować nie tylko absolwentów Akademii Duchownej w Petersburgu, ale także tych, którzy kończyli uczelnie w Europie zachodniej.

Nowe perspektywy otworzyły się przed seminarium, gdy władzę w diecezji po śmierci ks. bpa T. Kulińskiego, objął w 1910 r. ks. bp Augustyn Łosiński, poprzednio rektor Akademii Duchownej w Petersburgu. Skorzystał on z możliwości wysyłania zdolnych alumnów na dalsze uzupełniające studia do Szwajcarii, Włoch i Belgii. W tym czasie nadbudowano także drugie piętro w głównym gmachu i dostawiono alumnat od strony południowej. Podczas I wojny światowej dalsze prace budowlane zawieszono, a pomieszczenia seminaryjne przez dwa lata częściowo zajmowało na szpital wojsko.

Również podczas wojny polsko-bolszewickiej w niektórych salach mieścił się szpital PCK. Pięciu kleryków zaciągnęło się do wojska polskiego jako ochotnicy. Sytuacja finansowa była opłakana. Po ustaniu działań wojennych stale rosła liczba alumnów, przekraczając liczbę 100 osób. Zakończono też (1924) rozbudowę gmachu seminarium. Dzięki konsekwentnej polityce powierzania obowiązków wykładowców w seminarium księżom wykształconym na zagranicznych uniwersytetach, kadra nauczająca osiągnęła wysoki poziom. Wśród profesorów seminarium były znane postacie, takie jak współtwórca polskiej homiletyki ks. Zygmunt Pilch, biskup i profesor KUL ks. Piotr Kałwa, czy błogosławiony ks. Józef Pawłowski. Ściśle przestrzegano, by alumni przyjmowani na studia mieli państwową maturę. Od roku 1934 rozpoczęto starania o oficjalne uznanie seminarium za *zakład wyższy*, co osiągnięto za czasów biskupa ks. Czesława Kaczmarka, który w oparciu o istniejącą kadrę naukową w 1938 r. powołał Instytut Wyższej Kultury Religijnej. W czasie II wojny światowej budynki seminarium zajęto na szpital, a pod koniec okupacji stały się siedzibą władz wojskowych. Zajęcia odbywały się w różnych pomieszczeniach kościelnych, a także w wynajętych lokalach.

Po zamknięciu przez okupanta szkół średnich stosowano wybiegi, aby do seminarium przyjmować absolwentów tajnego nauczania. Mimo wielu trudności opracowano nowy statut placówki, który w październiku 1944 r. został zatwierdzony przez biskupa. W Kielcach w tym czasie znalazło się wielu księży – pracowników naukowych z innych diecezji, których obecność wykorzystano także w seminarium; należał do nich m.in. ks. Józef Umiński z Uniwersytetu we Lwowie. W czasie okupacji alumnów łącznie było 86, a 39 uzyskało święcenia kapłańskie.

Po wojnie seminarium wróciło do swego gmachu dopiero w 1947 r. Nie były to czasy najlepsze dla tej placówki. Prześladowania ze strony władz komunistycznych nasiliły się głównie podczas procesu ks. bpa C. Kaczmarka, a także w początku lat 60. Mimo to nie malała liczba alumnów, a wprost przeciwnie, stale rosła: od 174 w 1954 r. do 243 w roku akademickim 1986/1987. Podnosił się także poziom kadry nauczającej – profesorowie seminarium często podejmowali równoległe pracę dydaktyczną w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie czy Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Od roku 1982 z tą ostatnią uczelnią podpisana została umowa, na mocy której absolwenci Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach mogą się ubiegać o dyplomy magisterskie.

Wydarzeniem w dziejach uczelni była wizyta Ojca Świętego Jana Pawła II w czerwcu 1991 r. Chlubą seminarium kieleckiego była i jest bogata biblioteka, której zbiory są także udostępniane badaczom i studentom innych uczelni. Dzięki staraniom władarzy kieleckiej diecezji w 1998 r. oddano dla potrzeb seminarium nowe skrzydło od ul. Wesołej. Obecnie w seminarium kształci się 120 alumnów, a wykłady prowadzi 33 profesorów (w tym 10 samodzielnych pracowników) i 7 osób świeckich.

ADAM MASSALSKI

SACRUM W KULTURZE

Pojęcie „sacrum” (z łac. – to, co święte) występuje we wszystkich językach i kulturach świata, oznaczając czynności, obiekty, osoby, jak również czasy święte związane z kultem religijnym. Sacrum pozostaje ściśle sprzężone z kulturą, a wartości sakralne stanowią jej integralną część. Widoczne to było w pierwotnych kulturach oraz w wielkich cywilizacjach Azji, Ameryki i Europy. Sprzężenie sacrum z kulturą nie przekreśla autonomii wartości świeckich, czyli profanum, a jedynie świadczy o tym, że świecki świat nie stanowi wartości absolutnej. Sacrum i profanum nie wykluczają się, ale wzajemnie uzupełniają i wskazują na hierarchię wartości obecnych w ogólnoludzkiej kulturze.

W Europie wartości sakralne związały się z chrześcijaństwem, które od czasów wczesnego Średniowiecza zespoliło się z europejską kulturą. W Średniowieczu dokonała się daleko idąca sakralizacja kultury i życia publicznego w Europie, sacrum określiło istotę kultury wieków średnich. Przyczyniały się do tego wzrastające w liczbę średniowieczne instytucje kościelne bądź ściśle powiązane z Kościołem: klasztory, biskupstwa, parafie, a także środowiska szkolne – od parafialnych po uniwersyteckie. W parafiach koncentrowało się życie religijne, społeczne, oświatowe i kulturalne. Klasztory mnisze były ośrodkami bogatego ceremoniału liturgicznego i kultury monastycznej oddziałującej szeroko na ludzi Średniowiecza. Duchowieństwo stało się w wiekach średnich odrębnym stanem mającym określone obowiązki sakralne, zaś ideał rycerski powiązany był ściśle z wartościami chrześcijańskimi. Świat pojęć średniowiecznych przeniknięty był wyobrażeniami religijnymi.

Na uniwersytetach cała ówczesna wiedza podporządkowana została teologii, również filozofia pozostawała w jej służbie. Wiele problemów nauk eksperymentalnych podejmowano w celu oświeślenia zagadnienia teologicznego. Staje się to zrozumiałe, jeśli uwzględnić okoliczność, że zarówno filozofię, jak i nauki eksperymentalne uprawiali ci sami ludzie, którzy zajmowali się teologią. Architektura gotycka podporządkowana była całkowi-

cie teologicznej wizji świata. Mistrzowie, twórcy gotyku kierowali się odczuciem piękna i mistycyzmem. Dążyli do osiągnięcia doskonałych proporcji, w których widzieli odbicie harmonii świata, a strzelistość budowli miała za cel kierować stworzenie ku Stwórcy. Katedra gotycka stanowi syntezę kultury i teologii średniowiecznej. Artysta natomiast starał się zamknąć w niej całą historię świata, od stworzenia aż po czasy ostateczne, naśladując proporcje, według których Bóg – Wielki Architekt zbudował świat. W gotyku zwraca uwagę doskonała harmonia architektury z rzeźbą, malarstwa z rzemiosłem artystycznym, przy czym wszystkie średniowieczne rodzaje sztuki podporządkowane są wartościom religijnym, podobnie jak poszczególne dyscypliny uniwersyteckie skupiają się wokół teologii.

W Średniowieczu zacieśniał się podział na sacrum i profanum. W czasach karolińskich zaczął zanikać znany w starożytności dualizm Kościoła i Państwa jako odrębnych, autonomicznych instytucji i wykrystalizowała się jedna społeczność, którą nazywa się społecznością chrześcijańską (*respublica christiana*). Równocześnie dokonała się sakralizacja władzy cesarskiej. Cesarz jako pomazaniec Boży miał obowiązek przewodzenia całej chrześcijańskiej społeczności. Ten obowiązek dawał mu władzę nad królami i prawo rozkazywania im. Tkwiło tu jednak zarzewie napięć i nieporozumień. Bóg Wszchemogący nadał bowiem władzę powszechną również papieżowi, którego pozycja umacniała się w wiekach średnich. Od reformy gregoriańskiej XI w. papież czuł się uprawnieni do interweniowania w sprawy polityczne w celu zaprowadzenia w królestwach porządku opartego o prawo Boże. W efekcie przerodziło się to w rodzaj teokracji papieskiej. Jak widać, w wiekach średnich czynnik sakralny określał charakter stosunków nie tylko kościelnych, ale i politycznych.

W epoce nowożytnej podział na sacrum i profanum stał się bardziej wyrazisty, a zarazem relacje między nimi ulegały zróżnicowaniu. W czasach Renesansu zaczęła się rozpadać jedność sakralnej kultury Średniowiecza. Filozofowie i uczeni humaniści odrzucają opiekę teologii, malarze i rzeźbiarze odwracają się od architektury, muzycy od poezji. W architekturze renesansowej nawiązuje się do greckiego antyku. W tre-

ściach ideowych sztuki renesansowej zanika gotycka synteza teologiczna, która zostaje zastąpiona zainteresowaniem się człowiekiem i naturą, nowymi wartościami wysuwającymi się teraz jako element istotny renesansowej kultury. W miejsce dotychczasowej, uniwersalnej cywilizacji europejskiej tworzą się kultury narodowe.

Doniosłe przemiany nastąpiły w dziedzinie nauki. Wiązały się one z wybitnymi osiągnięciami nauk eksperymentalnych w XVI i XVII w. W tym okresie dokonana się rewolucja naukowa, dzięki uczonym stawiającym pytania, na które można było znaleźć odpowiedź jedynie przez eksperymenty. Pociągnęło to za sobą zastosowanie w nauce metod doświadczalnych i matematycznych oraz skupienie uwagi na świecie przyrody. Nauki eksperymentalne uzyskały pełną autonomię, emancypując się spod wpływu teologii.

Od czasów Renesansu postępowała również emancypacja nowoczesnego świata spod wpływów Kościoła. Ten proces, zwany sekularyzacją, uzyskał swoje nasilenie w Oświeceniu i rozwijał się następnie w XIX i XX w. Sekularyzacja w swej radykalnej formie stawała się świadomym programem rozwoju kultury i życia społecznego poza zasięgiem oddziaływania Kościoła i religii. Taka radykalna forma sekularyzacji przekształca się w laicyzację (sekularyzm). W dziedzinie politycznej postępy sekularyzacji i laicyzacji prowadziły do eliminowania religii z życia państwowego – do tworzenia się państwa świeckiego. W dziedzinie kultury zaś oznaczają skupienie uwagi na świecie przyrody, z pominięciem wartości sakralnych. Takie tendencje zeświecczenia kultury wyrażał w 2. poł. XIX w. Pozytywizm. Auguste Comte jego twórca twierdził, że po teologicznej i metafizycznej fazie rozwoju ludzkości przyszła trzecia – pozytywna, w której człowiek, odrzuciwszy fikcje metafizyczne i mitologiczne, buduje przyszłość opartą na postępie nauki. Innym przejawem postępujących tendencji laickich był marksizm, głoszący materializm dialektyczny i historyczny.

Sekularyzacja idzie w parze z desakralizacją. Ma to miejsce wówczas, gdy sakralne aspekty życia społecznego są wypierane przez wartości świeckie. Desakralizacja oznacza więc przesunięcie się pola oddziaływania sacrum na rzecz profa-

num; oznacza również rozluźnienie związków z Kościołem instytucjonalnym i wyznacza religii inne funkcje, niż pełniła je ona dotychczas. Sekularyzacja sprawia, że religia zostaje oczyszczona z wszelkich nieistotnych elementów. W świecie poddanym sekularyzacji autentyczne i głębokie doświadczenie religijne nie ulega zakwestionowaniu. Kryzys obejmuje natomiast tradycyjne struktury sakralne i formy życia religijnego pozbawione głębszych motywacji doktrynalnych. Nasilenie tego kryzysu jest zróżnicowane w różnych krajach, społeczeństwach i środowiskach kulturalnych.

Procesy sekularyzacji rozwijają się silniej wśród elit społeczno-kulturalnych, zaś w znacznie mniejszym stopniu występują w kulturze ludowej, w której tradycyjne wartości sakralne pozostają ciągle żywotne. Ponadto należy zauważyć, iż równocześnie z procesem sekularyzacji odradzają się elitarne formy doświadczenia religijnego i życia kościelnego, dostosowane do nowoczesnego społeczeństwa i do nowoczesnej kultury. Tak więc mimo postępów sekularyzacji i tendencji laickich, sacrum pozostaje nadal trwałą wartością w kulturze europejskiej. W nowoczesnym świecie sacrum nie ulega zanikowi, a jedynie zmienia się zasięg jego społecznego oddziaływania i zmieniają się funkcje wartości sakralnych w życiu społeczno-kulturalnym.

Przedstawione powyżej problemy związane z sacrum w kulturze europejskiej odnieść można również do polskiej kultury. W Polsce – podobnie jak w krajach Europy Zachodniej – nastąpiła w Średniowieczu daleko idąca sakralizacja kultury i życia publicznego, funkcjonowały struktury kościelne ukształtowane na Zachodzie w czasach karolińskich. W epoce nowożytnej i najnowszej postępowały procesy sekularyzacji i tendencje laickie wiążące się z kulturą polskiego Oświecenia, Pozytywizmu, jak również z upowszechnianiem się marksizmu na ziemiach polskich.

Mimo istniejących podobieństw, można dostrzec w Polsce swoiste funkcje religii i wartości sakralnych nie występujące na Zachodzie. Ta polska swoistość uwidoczniła się zwłaszcza w ostatnich stuleciach naszych dziejów narodowych, gdy nasilało się zagrożenie ze strony państw ościennych, zakończone katastrofą rozbiorów Polski. W takich warunkach politycz-

nych wzrastało znaczenie Kościoła w życiu kulturalnym i narodowym Polaków. W latach rozbiorów katolicyzm stał się ważnym czynnikiem integracji polskiego społeczeństwa podzielonego kordonami rozbiorowymi. W warunkach germanizacji i rusyfikacji Kościół katolicki odgrywał ważną rolę w zachowaniu polskiej tożsamości narodowej. Podobną rolę odegrał Kościół w Polsce w latach okupacji hitlerowskiej, a także w powojennym okresie pod rządami komunistów. Mamy tu do czynienia z doniosłym historycznie zjawiskiem sprzężenia religii i Kościoła ze sprawą narodową, które wystąpiło w całej rozciągłości na ziemiach polskich.

Podobne sprzężenie Kościoła i religii ze sprawą narodową nie jest znane w Europie Zachodniej, występuje natomiast w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Jest to więc zjawisko reprezentatywne dla tej części europejskiego kontynentu. Staje się to zrozumiałe, bowiem w czasach najnowszych kształtowały się tutaj nowoczesne narody pozbawione własnej państwowości – z tej racji czynnik religijny odgrywał ważną rolę w budzeniu świadomości narodowej. Przypomnijmy, że Kościół rzymskokatolicki przyczynił się wydatnie do rozbudzenia świadomości narodowej Litwinów, a Cerkiew greckokatolicka miała istotne znaczenie dla rozwoju ukraińskiego ruchu narodowego. U Słowaków kształtowanie się poczucia odrębności narodowej powiązane było z katolicyzmem łacińskim. Natomiast odrodzenie narodowe Czechów, walka o język i kulturę czeską, łączyły się w XIX w. ze świadomym powrotem do starej tradycji husyckiej, którą przeciwstawiano tradycji Kościoła katolickiego powiązanego w przeszłości z dominacją niemiecką. Kościół rzymskokatolicki był sprzężony z tożsamością narodową Chorwatów i Słoweńców, zaś w Siedmiogrodzie opór zagrożeniu przez madziaryzację organizował się wokół Cerkwi greckokatolickiej, a także Cerkwi prawosławnej.

W takich warunkach środkowoeuropejskich trzeba podkreślić rolę kultu, który stanowi istotę sacrum. W kulcie, zwłaszcza w nabożeństwach paraliturgicznych, oraz w nauczaniu kościelnym używano oficjalnie języka rodzimego, który był jednocześnie językiem literackim. Kult religijny przyczyniał się zatem do awansu języka rodzimego, który stawał się głów-

nym czynnikiem integracji narodowej. Taką właśnie rolę pełnił odradzający się literacki język litewski, a także, w przypadku Ukraińców, język ukraiński. W polskim społeczeństwie awans rodzimego języka używanego w kulcie religijnym odgrywał doniosłą rolę zwłaszcza w odniesieniu do warstwy chłopskiej, która u schyłku XIX w. aktywizowała się w procesie rozwoju nowoczesnego narodu.

Ważną rolę w integracji narodowej pełniły miejsca sakralne mające charakter sanktuariów. Wokół tych miejsc koncentrował się ruch pątniczy, który miał zasięg ogólnonarodowy i przekraczał rozbiorowe kordony. Wśród polskich sanktuariów naczelną rolę zajmowała Jasna Góra – duchowa stolica Polaków; w XIX i XX w. jej znaczenie w życiu narodowym znacznie się zwiększyło.

W polskich warunkach historycznych oddziaływanie religii i wartości sakralnych było znacznie szersze niż na Zachodzie. Sacrum powiązane było głęboko z polską kulturą i z życiem narodowym. Zapewne tym należy tłumaczyć fakt, że w Polsce sekularyzacja i laicyzacja uzyskały znacznie mniejsze rozmiary niż w krajach Zachodu. W Polsce w okresie do II wojny światowej nie nastąpiła laicyzacja życia publicznego, tymczasem we Francji już w XIX w. państwo stało się laickie. Te wszystkie fakty dowodzą, że w Polsce sacrum przenikało znacznie większe obszary życia kulturalnego i społecznego niż w Europie Zachodniej, co świadczy o żywotności sacrum w życiu polskiego społeczeństwa.

Ta żywotność sacrum, charakterystyczna dla ziem polskich, widoczna jest również na ziemi świętokrzyskiej, która przed rozbiorami Polski należała do rozległej wtedy diecezji krakowskiej, a po rozbiorach do diecezji kieleckiej i sandomierskiej. O żywotności sacrum w ciągu tysiącletniej historii chrześcijaństwa na świętokrzyskiej ziemi świadczą wznoszone od czasów Średniowiecza kościoły i kaplice, klasztory i sanktuaria, a także inne fundacje kościelne. Fundatorami tych sakralnych obiektów byli królowie, książęta, biskupi i księża, przedstawiciele możnych rodów i przełożeni zakonni. W kościołach i klasztorach zgromadzono w ciągu wieków bogate zabytki sztuki sakralnej: naczynia i szaty liturgiczne, religijne obrazy, rzeź-

by, drogocenne księgi liturgiczne, wielorakie przedmioty związane z kultem religijnym.

Pierwsze obiekty sakralne powstawały w regionie świętokrzyskim w XI i XII w. Wznoszono wówczas kościoły parafialne, kolegiackie i kompleksy zabudowań klasztornych. W wieku XI istniały ośrodki parafialne w: Wiślicy, Opatowcu, Starym Korczynie, Pełczyskach, Stopnicy, Świętomarzy, a na przełomie XI i XII w. w Kielcach. W XII stuleciu powstały parafie w: Sandomierzu, Zawichoście, Połańcu, Sieciechowie, Jędrzejowie, Prandocinie, a także w innych miejscowościach. Zachowana do dziś architektura romańska kościoła w Wiślicy czy Prandocinie należy do najcenniejszych zabytków sakralnych Kielecczyzny.

W wieku XII powstawały kolegiaty w: Kielcach, Wiślicy, Opatowie, Sandomierzu, a następnie w Skalbmierzu i Kurzelowie. Kościoły kolegiackie wyróżniały się znacznie bogatszą architekturą sakralną niż kościoły parafialne. Wokół kolegiat rozwijała się też kultura liturgiczna, śpiew i muzyka sakralna. Świadczą o tym choćby zachowane do dziś *Graduał wiślicki* z przełomu XIII i XIV w. i *Antyfonarz kielecki* z 1372 r., najcenniejsze kodeksy liturgiczne Kielecczyzny.

Do najstarszych obiektów sakralnych należą kompleksy zabudowań klasztornych: bożogrobców w Miechowie, benedyktynów na Łysej Górze oraz cystersów w: Jędrzejowie, Sulejowie, Wąchocku i Koprzywnicy. Te klasztory ufundowane w XII w. były w Średniowieczu żywotnymi ośrodkami kultury monastycznej.

Bogato reprezentowana jest w regionie świętokrzyskim sakralna architektura i sztuka gotycka. W architekturze gotyckiej wyróżniają się: katedra w Sandomierzu, kolegiata w Kurzelowie, fundacje króla Kazimierza Wielkiego (kościół w Wiślicy, Stopnicy, Szydłowie, Starym Korczynie) i krakowskiego kronikarza Jana Długosza, który był fundatorem kilkunastu budowli sakralnych i świeckich. W sztuce gotyckiej na uwagę zasługują złotnicze dary Kazimierza Wielkiego dla kościoła stopnickiego: kielich pochodzący prawdopodobnie z 1362 r., wykonany w warsztacie krakowskim oraz relikwiarz z popiersiem św. Marii Magdaleny, który powstał około 1370 r.

Wysoką wartość artystyczną ma późnogotycki poliptyk szkoły Wita Stwosza w Książnicach Wielkich oraz gotycko-renańsowski tryptyk w Bodzentynie.

Renesans nie znalazł na Kielecczyźnie większego oddźwięku, natomiast liczna grupa kościołów reprezentuje architekturę i sztukę baroku, odznaczającego się bogactwem formy i dekoracji wewnątrz kościelnych. Skromniejsze są osiemnastowieczne kościoły klasycystyczne i neogotyckie, budowane w XIX w. W ostatnich dziesięcioleciach wznoszone są na Kielecczyźnie świątynie, które reprezentują nowoczesną architekturę i sztukę sakralną.

Odrębną grupę ośrodków sakralnych Kielecczyny stanowią sanktuaria. Przeważają w tym regionie zdecydowanie sanktuaria maryjne, powstałe przeważnie w XVII i XVIII stuleciu. Przedmiotem kultu są w nich słynące łaskami obrazy maryjne, wśród których spotyka się stosunkowo często Matkę Bożą z Dzieciątkiem należącą do typu Hodegetrii. Średniowieczną metrykę ma sanktuarium w Wiślicy, w którym czczona jest wczesnogotycka kamienna figura Matki Bożej, zwana Madonną Łokietkową. Również w Piotrkowicach koło Chmielnika żywym kultem cieszy się od XVII w. gotycka figura Matki Bożej Loretańskiej. Nieliczne są na Kielecczyźnie sanktuaria Pańskie i sanktuaria świętych Pańskich.

Osobliwy charakter ma najmłodsze sanktuarium Kielecczyny w Kałkowie, wiosce położonej w Górach Świętokrzyskich. Historia tego ośrodka sakralnego jest niezwykle krótka i zadziwiająca. Jeszcze w 1967 r. w Kałkowie nie było ani kościoła, ani nawet kaplicy (parafialny kościół znajdował się w odległej o 8 km wsi Krynka). W końcu lat 60. pracę duszpasterską w Kałkowie rozpoczął wikariusz z Krynki, który zbudował tu niewielką kaplicę. Jego staraniem sprowadzono do Kałkowa kopię obrazu Matki Bożej Licheńskiej, ofiarowaną przez kustosa ośrodka maryjnego w Licheniu. Obraz Matki Bożej Licheńskiej intronizowano w Kałkowie w 1983 r. Wokół nowo wzniesionej świątyni powstał duży ośrodek sakralny. Na obszarze dziewięciu hektarów wzniesiono drogę krzyżową, kaplice różańcowe, drogę betlejemską, kapliczkę Piety, dom Panoramy Świętokrzyskiej oraz monumentalną Golgotę –

Martyrologium Narodu Polskiego z 33 kaplicami-oratoriami, poświęconymi wybitnym Polakom i ważniejszym wydarzeniom z najnowszej historii Polski. Przy tym rozbudowanym obiekcie sakralnym wzniesiono dom Jana Pawła II, dom pielgrzyma, herbaciarnię. Tak więc w ciągu kilkunastu lat powstał ogromny ośrodek sakralny znany w całej Polsce i odwiedzany przez tysiące pątników. Ta osobliwa historia sanktuarium maryjnego w Kałkowie świadczy, że na Kielecczyźnie i w Polsce sacrum jest ciągle żywotne i atrakcyjne.

DANIEL OLSZEWSKI

EKSLIBRISY DUCHOWIEŃSTWA Z KIELECCZYZNY

Przedstawione na wystawie ekslibrisy były udostępniane na pokazach miejscowych, a także zagranicznych z konieczności fragmentarycznie. Tak było podczas przekazywania daru z kolekcji Barbary Katarzyny i Czesława Erberów Instytutowi Pedagogicznemu w Tarnopolu na Ukrainie dla tamtejszej Polonii oraz we wcześniejszych zdarzeniach kulturalnych o charakterze autonomicznym bądź stanowiących wystawy towarzyszące sesjom, konferencjom i sympozjom naukowym w wielu kieleckich placówkach, takich jak: Muzeum Narodowe, Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego, Wojewódzka Biblioteka Publiczna, Dom Środowisk Twórczych i Filharmonia im. Oskara Kolberga, również w Radomiu w Muzeum Okręgowym i Bibliotece Miejskiej, a także Muzeum Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku, Muzeum Instrumentów Ludowych w Szydłowcu (w zamku posiadacza najstarszego ekslibrisu osoby świeckiej!) czy Bibliotece Głównej Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie.

Prezentacje obejmowały ekspozycje o charakterze monograficznym artystów krajowych i zagranicznych, jak też ikonografię mieszczącą się w zagadnieniach kolekcjonerskich z zakresu sztuki, muzyki, literatury. Zawsze starano się łączyć symultanicznie współczesność z tradycją, najczęściej zabiegami edytorскими, ukrytymi – jak nam się niekiedy wydawało – przed „wyróżniającą” kielecką cenzurą, jakże bogatego pod względem źródłowym praobszaru estetycznego polskiego ekslibrisu.

Tu bowiem mieliśmy do czynienia z wszystkimi odmianami i gatunkami znaku proweniencyjnego, w miarę jak dokonywała się ta wyjątkowa ekspresja bibliofilska w odległych dziejach kręgu kulturowego Europy i Rzeczypospolitej, na bieżąco, niemal równocześnie. Taka była praktyka protoekslibrisu – znaku własnościowego, malowanego bezpośrednio na kartach kodeksu, wykształconego w południowej i zachodniej Europie w połowie XIV stulecia – a już w roku 1373 posiadamy najstarszy polski protoekslibris Jarosława ze Skotnik z namalowanym rodowym herbem Bogoria. Ten wykształcony

w Italii wychowanek Akademii w Bolonii (1316-1322) i jej rektor, musiał się zetknąć ze zjawiskiem znakowania ksiąg zapewne podczas otrzymanej sakry arcybiskupiej z rąk papieża Klemensa VI w Awinionie w 1342 r. Wspomniany protoekslibris umieszczony jest na ufundowanej przez Jarosława Skotnickiego *Biblii* pergaminowej przechowywanej obecnie w Bibliotece Kapitulnej w Gnieźnie.

Tę samą kategorię protoekslibrisu przedstawia herb Szeliga, wyznacznik heraldyczny rodu Bodzantów z okolic Opatowa, znajdujący się w *Breviarium*, odkrytym przez Wandę Konczyńską w Bibliotece Jagiellońskiej, a należącym do scholastyka wiślickiego, późniejszego wielkorządcy i arcybiskupa gnieźnieńskiego – znanego z faktów historycznych: powitania, chrztu i koronacji Władysława Jagiełły – Bodzanty. Zarówno Jarosław Bogoria Skotnicki, jak i Bodzanta stanowili elitę umysłową i podporę rządów Kazimierza Wielkiego, Ludwika Węgierskiego i Władysława Jagiełły. Pierwszy z nich znalazł się na kartach *Kroniki* Janka z Czarnkowa jako mąż o wybitnych walorach intelektualnych, energiczny organizator życia gospodarczego i dobry administrator kościelny oraz kodyfikator prawa cywilnego i kanonicznego.

Z wieku XV pochodzą znane w kołach miłośników ekslibrisu malowane znaki własnościowe biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego z herbem Dembno i Jana Długosza z herbem Wieniawa. Zbigniew Oleśnicki, urodzony w 1381 r. w Sienie, odegrał szczególną rolę w historii kultury i mecenatu artystycznego w Polsce. Jako wybitny mąż stanu miał decydujący wpływ na rządy Rzeczypospolitej, przy tym był wyjątkową indywidualnością, co podkreślał w swych pracach jego klient i zaufany współpracownik – Jan Długosz. Opiekun uczonych i artystów utrzymywał kontakty ze znanymi ludźmi renesansu, korzystając często z ich rad w sprawach sztuki. Posiadał też, jak przystało przedstawicielowi epoki, wspaniałą bibliotekę, podarowaną później Bursie Jerozolimskiej w Krakowie, której był fundatorem w latach 1453-1456. Jednakże po sześciu latach gmach spłonął. Z księgozbiorem tym wiążą się historyczne, ważne dla całego Uniwersytetu Krakowskiego, regulaminy udostępniania zbiorów bibliotecznych. Władze uni-

wersyteckie za rektoratu Mikołaja z Szydłowa uchwałyły, nauczone praktyką Bursy Jerozolimskiej, dość ostre sankcje dla opiekunów ksiąźnicy. Obawiano się bowiem nie tylko nowego pożaru (gmach odbudowano dzięki wydatnym staraniom Jana Długosza), ale i wynoszenia kodeksów poza obręb uniwersytetu.

Z zachowanych do dzisiaj kodeksów po Zbigniewie Oleśnickim w Bibliotece Kapitulnej w Krakowie znamy dwa egzemplarze. Jeden z nich to słynny *Pontyfikał*, bogato iluminowany kodeks pergaminowy, zawierający aż siedemdziesiąt inicjałów, w których ikonografii znajduje się postać, zdaniem niektórych badaczy, samego Zbigniewa Oleśnickiego, gdyż te „portrety” zdobi jego herb Dembno. W innym kodeksie ten sam herb połączony jest z elementami heraldycznymi Kapituły Krakowskiej. Mowa tutaj o luksusowym kodeksie pergaminowym zawierającym notację chorału gregoriańskiego oraz pełne ekspresji sceny rodzajowe o charakterze symbolicznym, umieszczone w bordiurach kodeksu: grające małpki, niedźwiadki itp.

Jana Długosza znaczna większość Czytelników, związanych emocjonalnie z Kielecczyną, utożsamia przede wszystkim z licznymi fundacjami w Sandomierzu, Wiślicy, Chotlu itd. Ale nasz dziejopis jawi nam się również jako wytrawny bibliofil. Nie było bowiem podróży, z której nie przywiózłby księgi, zaś niektóre własne pisał z bibliofilskim posłaniem, jak np. *Żywot bł. Kingi* dla Jakuba z Sienna. Warto tu może przypomnieć, że właśnie ten rękopis zawiera najstraszny wizerunek autora. Kodeks znajduje się u klarysek w Starym Sączu, ale bez karty tytułowej, ta jest bowiem w posiadaniu klarysek krakowskich.

Biblioteka Jagiellońska przechowuje natomiast *Historiarum Libri* Pawła z Wenecji, kodeks podarowany w 1472 r. Akademii Krakowskiej, w którym na jednej z kart znajduje się jego protoekslibris, wkomponowany w dolną część bordiury w postaci herbu Wieniawa.

Sekretarz królewski, dyplomata i arcybiskup gnieźnieński Jakub z Sienna, pieczętujący się herbem Dembno, miał także piękną bibliotekę, którą podarował Bursie Jerozolimskiej. Z najstarszego zasobu, który włączono do Biblioteki Jagiellońskiej, znamy trzy kodeksy pergaminowe. Pierwszy z nich

to *Thesaurus* Cyrillusa Alexandrinusa, przywieziony do kraju z Italii w 1459 r. w drodze powrotnej z poselskiej podróży w służbie Kazimierza Jagiellończyka oraz *De orthodoxa fide* Jana Damasceńskiego, również tej samej proveniencji. Trzeci egzemplarz to *Historia naturalis* Pliniusza. Zwłaszcza ekslibris malowany z kodeksu pierwszego zwraca uwagę, gdyż zawiera już cechy tak charakterystyczne dla nadchodzącej epoki renesansu. Herb Jakuba z Sienna wkomponowany został w scenę rodzajową, przedstawiającą grę towarzyską „kto cię bije”, w której uczestniczą dwa putta. Jest to szczególnie rodzaj lekkości, elegancji i błyskotliwości bibliofilskiej; ekslibris otoczony został wieńcem laurowym, tak charakterystycznym ornamentem renesansu.

Biskup poznański Wojciech Jastrzębiec, rodem z Łubnicy koło Buska, był miłośnikiem ksiąg, jak i uczonym. Zostawił po sobie pięć traktatów łacińskich, które przechowuje Biblioteka Jagiellońska. Natomiast Biblioteka Kapitulna w Gnieźnie ma znane *Missale*, na którym widnieje protoekslibris, wyobrażający jego herb. Wojciecha Jastrzębca znamy jako fundatora wielu budowli do dzisiaj zachowanych, a także jako założyciela miasta Jastrzębia.

O ile ekslibrisy malowane zachowane do dzisiaj w różnych krajowych bibliotekach stanowią zaledwie skromny ułamek dawniejszych zasobów, o tyle najstarszy polski superekslibris (aż w trzech odmianach!), należący do późniejszego prepozyta krakowskiego i wykładowcy teologii Akademii Krakowskiej Piotra Świętopełka z Rzębca koło Włoszczowy, dzięki temu, że ofiarodawca przekazał w całości cały księgozbiór Bibliotece Jagiellońskiej, prezentuje się nader okazale. Ponad dwieście ksiąg z jego biblioteki zarejestrował w katalogu inkunabułów Władysław Wisłocki. Większość z nich ma superekslibrisy herbu Lis, odcisnięte na oprawach wykonywanych dla bibliofila przez kilku introligatorów krakowskich XV stulecia. Jednym z nich był Jakub Jeżowski z Jeżowa, który z racji niewywiązania się ze zobowiązań finansowych Świętopełka pozwał go nawet przed sąd rektorski Uniwersytetu Krakowskiego. Oprócz opraw Jeżowski wykonał nadto dla Piotra z Rzębca iluminacje, zachowane w dwóch inkunabułach.

Oczywiście, nazwisko Świętopełka z Rząbca nie wyczerpuje listy posiadaczy superekslibrisów, przytoczyliśmy je tutaj dla podkreślenia wagi problemu, przeciwnie, otwiera ją, by przytoczyć tylko np. nazwiska niektórych biskupów krakowskich mających w Kielcach swe księgozbiory, jak fundatora kieleckiego pałacu Jakuba Zadzika, czy późniejszych jego mieszkańców, którzy aczkolwiek nie przebywali tutaj stale, to mieli swe biblioteki „podręczne”. Biblioteka pałacowa mieściła się w narożnej południowo-zachodniej baszcie. Potwierdza to spisany po śmierci Zadzika inwentarz, a także późniejsze przekazy kolejnych dostojników kościelnych.

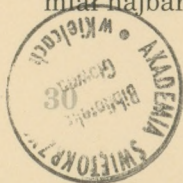
W roku 2002 mija 80. rocznica śmierci Stanisława Krzeмиńskiego, jednego z pierwszych autorów, który zamieścił najobszerniejszy artykuł o rodzimych ekslibrisach. Jakież musi być zdumienie Czytelnika, gdy dowiaduje się, że najstarszymi naszymi znakami były ekslibrisy osiemnastowieczne. Następni autorzy prowadzący badania proveniencyjne dalej przesuwali daty o jedno, a potem o dwa stulecia. W roku 1912, niezależnie od siebie, dwóch uczonych odkryło znaki książkowe Krzysztofa Szydłowieckiego. Jednym z nich był znany dobrze na Kielecczyźnie Jerzy Kieszkowski, autor najobszerniejszej monografii o kanclerzu i bibliofilu. I wówczas niektórym uczonym wydawało się, że już więcej nie można zdziałać w tej dziedzinie. Pogląd ten trwał 11 lat i oto Kazimierz Piekarski dokonał odkrycia najstarszego polskiego ekslibrisu – prymasa Macieja Drzewickiego z 1516 r.

Maciej Drzewicki urodził się w Drzewicy w Opoczyńskim w 1467 r. Wywodził się ze zubożałej szlachty, nauki początkowo pobierał w miejscowej szkole parafialnej, a następnie we Włocławku. Tam właśnie poznawszy smak książki i doznawszy radości obcowania z ludźmi wykształconymi, postanowił uczyć się dalej. W następnych latach znalazł się na dworze znanego humanisty Filipa Kallimacha. Uczony ten zaopiekował się Drzewickim i ułatwił mu podróż do zachodniej i południowej Europy, skąd Drzewicki powrócił do kraju pełen zapachu bibliofilskiego. Niebawem miał go spożytkować na wzór włoskich biesiad towarzyskich, których często głównym tematem była nauka i książka. Zebrania te odbywały się w gronie hu-

manistów krakowskich, którym przewodniczył często jego dawny dobrodziej, Filip Kallimach. Niekiedy w tych spotkaniach brali udział humaniści z innych stron Polski, jak np. Łukasz Waczenrode z Warmii, wuj Mikołaja Kopernika. Z biblioteki Macieja Drzewickiego pozostało niewiele; z rękopisów zachował się tylko egzemplarz *Retoryki* Filipa Kallimacha, przechowywany obecnie w Bibliotece Polskiej Akademii Nauk w Kórniku. Kodeksy należące do jego biblioteki wyposażone były w ekslibrisy herbowe (Ciołek), wykonane – zdaniem Kazimierza Piekarskiego – jeden w oficynie Hieronima Wietora, drugi (nieco większy) w drukarni Jana Hallera. Obydwa znaki przechowuje w zbiorach graficznych Biblioteka Jagiellońska. Oprócz tych znaków używał też Drzewicki supereklibrisu. Znak taki znajdował się na *Pontificale Romanorum*.

Ze stolicą regionu – Kielcami – związany jest krąg osób będących w zasięgu mecenatu biskupów krakowskich oraz sami biskupi. Aczkolwiek, jak już wspomniano, przebywali oni tu okresowo, to jednakże niektórzy z nich mieli tu swoje księgozbiory. Ślady ich widoczne są do dzisiaj w postaci reliktywnej w bibliotece Bazyliki Najświętszej Marii Panny w Kielcach. Inne egzemplarze przechowują głównie biblioteki krakowskie. Biblioteka Jagiellońska ma kilka kodeksów z pięknymi supereklibrisami fundatora pałacu biskupów krakowskich w Kielcach, Jakuba Zadzika (niestrudzoną odkrywczynią ich była Anna Kamińska-Lewicka). Zawierają podobne rozwiązania ikonograficzne, jakie spotykamy na sklepieniach kieleckiego pałacu tak pod względem ornamentyki i przedstawień heraldycznych, inskrypcji, co stanowi bardzo interesujący przykład symbiozy w rzemiośle tego okresu. Mecenas Jakuba Zadzika na polu nauki i literatury starałem się zasygnalizować wcześniej.

Warto tu może przypomnieć, że jednym z klientów fundatora kieleckiego pałacu był rektor Akademii Krakowskiej i kanonik krakowski Jan Brożek z Kurzelowa, utrzymujący kontakty z Zadzikim tu w Kielcach, w pobliskim Bodzentynie, a przede wszystkim w Krakowie, pomijając sporadyczne spotkania w warszawskim pałacu biskupów krakowskich w okresie walki Akademii Krakowskiej z jezuitami. On to właśnie miał najbardziej wartościową bibliotekę, która w najbliższym

czasie ma zostać wydzielona z ogólnego zbioru Biblioteki Jagiellońskiej, jako przykład warsztatu naukowego polskiego uczonego XVII stulecia. Rozległe zainteresowania Brożka sprawiły, że jego księgozbiór zawiera wiele pozycji, które służyły mu do pracy dydaktycznej i naukowej. Autor *Gratisa* był astronomem (astrologiem), matematykiem, filozofem, oratorem, teologiem, lekarzem, rymopisem, bodaj pierwszym w Polsce historykiem nauki, bibliotekarzem, teoretykiem muzyki. Niektóre księgi zawierają wiele uwag na tematy lektury, jak np. trzecie wydanie *De revolutionibus* Mikołaja Kopernika. Przyjaźnił się z wieloma uczonymi w kraju i za granicą, korespondował nawet z Galileuszem. Do oznaczania swych ksiąg używał ekslibrisu i superekslibrisu. Edward Chwalewik pisze, że „jest to najwcześniejszy nasz ekslibris do bibliotekarza należący”.

Z tego okresu pochodzą również jedne ze starszych polskich ekslibrisów donacyjnych. Posiadaczem owych siedemnastowiecznych znaków własnościowych był przebywający krótko w Sieciechowie opat zgromadzenia benedyktynów Jan Andrzej Próchnicki, który po kilkuletniej służbie dyplomatycznej na dworze Filipa III w Neapolu powrócił do kraju w 1604 r. ze znaczną ilością przywiezionych wówczas książek, pomnażających dawny stan biblioteczny kanonika krakowskiego. Obdarowywał nimi później, już wyposażonymi właśnie w donacyjne ekslibrisy, różne biblioteki klasztorne. Na kilka takich znaków własnościowych opatrzonych herbem Korczak oraz insygniami opackimi zwrócił uwagę ks. Józef Gacki, opisujący dzieje klasztoru benedyktyńskiego w Sieciechowie już po jego kasacie. Ze stosunkowo obszernej literatury przedmiotu z zakresu historii ekslibrisu polskiego można wywnioskować, że J. A. Próchnicki był jednym z najbardziej hojnych książkowych darczyńców, umiejących przewidująco dokumentować swoje bibliofilskie czyny po drodze osiągniętych godności kościelnych: od opata klasztoru benedyktynów w Sieciechowie, po godność biskupa kamienieckiego, gdzie ufundował znaczący dla kultury kresowej klasztor jezuicki, wreszcie po zaszczytną godność arcybiskupa lwowskiego. Robił to dwojako: raz w postaci ekspresji graficznej, drugim razem manifestacją superekslibrisu wyciskanego na artystycznych oprawach.

Z kieleckim wzgórzem zamkowym związana jest bodaj najpiękniejsza karta historii kultury polskiej, jaką łączymy z postacią biskupa krakowskiego, Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego, współtwórcy polskiej biblioteki narodowej. Jak wiemy z przekazów część jego księgozbioru przechowywana była w południowo-zachodniej baszcie kieleckiego pałacu. Wraz z bratem, późniejszym biskupem kijowskim Józefem Andrzejem, ustanowili w 1746 r. Bibliotekę Publiczną mieszczącą się w pałacu Daniłowiczowskim w Warszawie. Zbiory, z chwilą udostępnienia publiczności, wynosiły 200 000 woluminów, około 10 000 rękopisów i przebogaty zbiór map i rycin. Nad ich uporządkowaniem pracowali dwaj znani bibliotekarze: Jan Daniel Janocki i Jan Chrzyciel Albertrandi. W końcowym okresie istnienia przyjęła nazwę Biblioteki Rzeczypospolitej – Załuskich zwaną. Na rozkaz Katarzyny II w 1795 r. została przewieziona do Petersburga. Załuscy używali na oznaczenie książek dwóch ekslibrisów. Pierwszy z nich wykonał Jan Fryderyk Mylius, a drugi Jan Józef Filipowicz.

Powojenny okres dziejów ekslibrisu Kielecczyzny otwierają dwa wspaniałe nazwiska wybitnych artystów polskich, których prace zostały uhonorowane na salonach plastycznych – paryskim i rzymskim: Adama Jerzego Półtawskiego i Kazimierza Wiszniewskiego. Pierwszy z nich otrzymał złoty medal na Wystawie Sztuki Dekoracyjnej w Paryżu w 1925 r. za litografowany druk artystyczny *Unii Horodelskiej*; drugi za prace drzeworytnicze w Rzymie w 1957 r. po sukcesach wystawienniczych w Paryżu (1947). Obaj związani byli artystycznie z Kielecczyzną: Półtawski ze stolicą regionu jako kierownik techniczny i grafik drukarni „Jedność”; Wiszniewski jako autor *Ekslibrisów radomskich* (Monachium 1952) i *Ekslibrisów kieleckich* (Frankfurt n. Menem 1954) oraz ekslibrisu dla biskupa Czesława Kaczmarka.

CZESŁAW ERBER

A decorative flourish consisting of several overlapping, swirling lines that form a central circular motif, framing the text.

KATALOG
ekslibrisy
i małe formy graficzne

I. Zbiory Biblioteki Głównej Akademii Świętokrzyskiej

1. Acedański Zygmunt. Ex libris Zbigniew Strzałkowski. Drzeworyt 1970 (85×45); G-824/3
2. Bandosz Ryszard. Ex libris Papa Giovanni Paolo II. Linoryt 1981 (75×46); G-1087/2
3. Borowczyk Czesław. Wesołych Świąt. Happy new year. Drzeworyt 1978 (152×85); G-985
4. Bortowski Andrzej. Ex libris Zbigniew Strzałkowski. Drzeworyt 1970 (126×65); G-824/7
5. Buchaniec Andrzej. Świątki: 20 ekslibrisów Andrzeja Buchańca. – Wrocław 1981; G-1078
6. Buchaniec Andrzej. Świątki II: 25 ekslibrisów Andrzeja Buchańca. – Wrocław 1986; G-1119
7. Budynkiewicz Tadeusz Waław. Ex libris in memoriam Kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski. 1901-1981. Typografia 1981 (92×68); G-1476/12
8. Budynkiewicz Tadeusz Waław. Ex libris Jana Pawła II Papieża Polaka. Typografia 1982 (49×50); G-1087/3
9. Budynkiewicz Tadeusz Waław. Ex libris Papieża Jana Pawła II. Typografia 1981 (71×31); G-1476/2
10. Chmurzyński Ireneusz. Ex libris Ojca Świętego Jana Pawła II. Linoryt 1981 (102×24); G-1476/3
11. Chomicz Witold. Szopka krakowska. Drzeworyt 1976 (119×119); G-984
12. Chomicz Witold. Ex libris L. Skoczylas. (80×50); G-1375/10
13. Chomicz Witold. [Święty okrywający płaszczem biedaka]. Drzeworyt 1977 (106×80); G-983
14. Cieślowski Tadeusz (syn). Z książek Zygmunta Kordiasza. [Drzeworyt] (94×59); G-46
15. Dolatowski Zbigniew. Ex bibliotheca Zbigniewa Strzałkowskiego. Drzeworyt 1972 (94×61); G-824/9
16. Dolatowski Zbigniew. Ex libris Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kielcach. Drzeworyt 1979 (63×55); G-1132/3
17. Drużycki Jerzy. Ex libris Citta di Lugano. [Drzeworyt 1978] (122×70); G-917/1
18. Drużycki Jerzy. [Ex libris] Giulia, Mario de Filippis. 1986 (139×67); G-1118/6
19. Drużycki Jerzy. Ex libris Miecisłai Jaworski Episcopi Auxil Kielcensis. 1986 (132×96); G-1118/5
20. Drużycki Jerzy. 5 rycin Jerzego Drużyckiego z okazji drugiej pielgrzymki do Ojczyzny Ojca Świętego Jana Pawła II. – Wrocław 1983; G-1176
21. Gauda Alfred. Ex libris Papieża Jana Pawła II („Musicie być mocni mocą wiary”). Linoryt (70×55); G-1143/3, G-1087/4
22. Golka Jan. Ex libris Stanisława Króla: 50 lat. (68×49); G-486
23. Gołębiak Antoni. Ex libris Antoni Baraniak Archiepp. Posnan. Metropolitae. Drzeworyt 1962 (116×67); G-60
24. Gołębiak Antoni. Ex libris Eliae Yanes Alvarez arciepiscopi Zaragoza. Drzeworyt (117×45); G-1143/4

25. Gołębiak Antoni. *Millenium Poloniae. A.D. 966 A.D. 1966.* Drzeworyt 1966 (80×76); G-56
26. Gołębiak Antoni. *Księgozbiór wielkopolski Janiny i Feliksa Wagnerów.* Drzeworyt 1962 (111×69); G-63
27. Gołębiak Antoni. *Ex libris ad usum Fr. Ludovici Zmaczyński O.P. Contemplata aliis tradere.* Drzeworyt (113×80); G-64
28. Grabowski Edward. *Ex libris Paul Pfister.* Drzeworyt 1964 (104×90); G-82
29. Grajek Henryk. *Ex libris Joannes Paulus II. Pax in terra hominibus.* Linoryt 1981 (160×63); G-1476/4
30. Halicki Janusz. *Chorographia Regni Poloniae.* Jan Długosz 14/980. PF 1981. Plastikoryt 1981 (87×46); G-1079/3
31. Halicki Janusz. PF 1983. *Pamięci roku 1683.* Plastikoryt 1982 (77×55); G-1079/5
32. Halicki Janusz, Sobaciński Marek. *Album graficzny do poezji „Myśląc Ojczyzna” Karola Wojtyły. – Sobótka 1997;* G-1285
33. Jakubowski Stanisław. *Ex libris x. L. Formanowicza.* Drzeworyt (85×54); G-85
34. Jakubowski Stanisław. *Ex collectione Ed. Majkowski. Preb. Posnan.* Drzeworyt 1924 (90×61); G-87
35. Jakubowski Stanisław. *Ex libris Przecław Smolik.* Drzeworyt 1924 (86×64); G-86
36. Józwiak Zbigniew. *Ex libris Patris Boleslai Senk.* Linoryt 1970 (85×45); G-1114/1
37. Józwiak Zbigniew. *Ex libris in memoriam Patris Maximiliani Mariae Kolbe OFM Conv. 16670.* Linoryt 1971 (94×54); G-1114/2
38. Józwiak Zbigniew. *Ex libris O.O. Franciszkanów. Kraków.* Linoryt 1974 (82×62); G-1114/3
39. Józwiak Zbigniew. *Ex libris S.S. Franciszkanki Służebnice Krzyża.* Linoryt 1975 (81×51); G-1114/4
40. Józwiak Zbigniew. *Ex libris Julius Cieslik.* Linoryt 1978 (86×65); G-1114/5
41. Józwiak Zbigniew. *Ex libris Ernest Veleberi.* Linoryt 1979 (70×55); G-1114/6
42. Józwiak Zbigniew. *Księgozbiór Teologiczny Biblioteki Uniwersyteckiej KUL.* Linoryt 1980 (50×50); G-1114/7
43. Józwiak Zbigniew. *Ex libris Papieża Jana Pawła II.* Linoryt 1981 (74×40); G-1114/8
44. Józwiak Zbigniew. *Ex libris Wojtylianorum Instytutu Jana Pawła II KUL w Lublinie.* Linoryt 1983 (79×44); G-1114/9
45. Józwiak Zbigniew. *Ex libris Maurits Van Oyen.* Linoryt 1984 (63×36); G-1114/10
46. Józwiak Zbigniew. *Ex libris X. M. Lipniacki.* Linoryt 1984 (74×43); G-1114/11
47. Józwiak Zbigniew. *Ex libris X. Stefan Regmunt.* Linoryt 1985 (73×44); G-1114/12
48. Józwiak Zbigniew. *Ex libris Tamoomi Okazaki.* Linoryt 1985 (74×40); G-1114/13
49. Józwiak Zbigniew. *Ex libris The Reverend Judith Liro.* Linoryt 1986 (64×50); G-1114/14
50. Józwiak Zbigniew. *Ex libris X. Tadeusz Zasępa.* Linoryt 1986 (72×53); G-1114/15
51. Kandziora Andrzej. *Z księgozbioru wielkopolskiego Janiny i Feliksa Wagnerów.* Linoryt 1965 (109×69); G-403

52. Lachtara Krzysztofa. Ex libris St. Kuci. Akwaforta i akwatinta 1981 (97×81); G-1143/11
53. Langner Wiktor. Ex libris Abbatiae Tynecensis O.S.B. [Drzeworyt 1981] (83×60); G-1612
54. Langner Wiktor. Ex libris prof. dr. Józefa Burszty. [Drzeworyt 1984] (93×40); G-1628
55. Langner Wiktor. Ex libris Jana Pawła II. [Drzeworyt 1981] (59×40); G-1614
56. Langner Wiktor. Ex libris Fr. Kotuli. [Drzeworyt] 1942 (83×48); G-1565
57. Langner Wiktor. Ex libris prof. dr. Jana Pazdura. [Drzeworyt] 1984 (90×39); G-1630
58. Langner Wiktor. Ex libris dr. Mariana Pokropka. [Drzeworyt] 1984 (62×46); G-1631
59. Lubicz-Miszewski Zbigniew. Ex libris Monasterii Lubinensis O.S.B. Linoryt (123×80); G-1143/12
60. Mękicki Rudolf. Ex libris marianis L. Formanowicz. Cynkotypia 1922 (76×52); G-159
61. Moździerz Kazimierz. Mędrcy Świata Monarchowie. Drzeworyt (92×41); G-704
62. Moździerz Kazimierz. Pokój ludziom dobrej woli. Drzeworyt (135×88); G-700
63. Moździerz Kazimierz. Wesołego Alleluja! Drzeworyt (97×74); G-709
64. Moździerz Kazimierz. Wesołych Świąt. Drzeworyt (140×89); G-708
65. Moździerz Kazimierz. Wesołych Świąt i Szczęśliwego Nowego Roku. Drzeworyt (122×36); G-706
66. Moździerz Kazimierz. Wśród nocnej ciszy. Drzeworyt (145×90); G-701
67. Nowakowska-Acedańska Irena. Ex libris Jan Janów. Linoryt 1934 (87×65); G-268
68. Para Stanisław. Ex libris Papieża Jana Pawła II. Miedzioryt 1981 (100×43); G-1087/5
69. Raczak Klemens. Ex libris AG [Antoni Gołębnik]. Linoryt [1975] (76×63); G-789 (teka)
70. Rodziewicz Czesław. Ex libris Jana Pawła II. Linoryt 1981 (123×70); G-1476/5
71. Różański Jan. Ex libris Jana Pawła II. Linoryt 1981 (80×53); G-1476/6
72. Sopoćko Konstanty. Ex libris Xiędza Józefa Kowalińskiego. Drzeworyt 1933 (66×34); G-1138/5
73. Stańda Jan. Ex libris Antoniego Brosza. Drzeworyt 1965 (62×40); G-604/11
74. Stańda Jan. Ex libris Stanisława Jakubczyka. Drzeworyt 1960 (87×47); G-604/2
75. Stańda Jan. Ex libris Adama Stalony Dobrzańskiego. Drzeworyt 1967 (60×42); G-604/21
76. Steller Paweł. Wesołego Alleluja 1967. Drzeworyt 1967 (92×50); G-727
77. Steller Paweł. Wesołych Świąt 1967. Drzeworyt 1967 (108×89); G-721
78. Steller Paweł. Wesołych Świąt 1968. Drzeworyt 1968 (92×63); G-725
79. Steller Paweł. Wesołych Świąt 1969. Drzeworyt 1969 (88×67); G-718
80. Steller Paweł. Wesołych Świąt 1972. Drzeworyt 1972 (105×78); G-719
81. Steller Paweł. Wesołych Świąt 1972. Drzeworyt 1972 (61×89); G-716
82. Steller Paweł. Wesołych Świąt 1973. Drzeworyt 1973 (95×61); G-720
83. Strzałkowski Zbigniew. Ex libris Jan Paweł II. Cynkotypia 1981 (98×87); G-1476/7
84. Szczepańczyk Adam. Ex libris Jana Pawła II. Linoryt 1981 (104×77); G-1476/8, G-1087/6

85. Szczepańczyk Adam. Ex libris Jana Pawła II Papieża. Linoryt 1983 (82×62); G-1087/7
86. Szczepańczyk Adam. Ex libris Jana Pawła II. Linoryt 1983 (83×67); G-1087/8
87. Szołtysek Kazimierz. Ex libris Mönchengladbach. Münster (Basilica minor). Akwaforta z tłoczeniem (85×120); G-1143/16
88. Szumarski Tadeusz. Ex libris Jan Paweł II. Linoryt 1981 (38×29); G-1087/9
89. Szumarski Tadeusz. Ex libris Jana Pawła II. Linoryt 1981 (43×43); G-1087/10
90. Szuszkiewicz Józef. Ex libris Antoni Brosz. Drzeworyt (103×45); G-295
91. Szuszkiewicz Józef. Ex libris dla Papieża Jana Pawła II. Drzeworyt 1981 (91×43); G-1087/11
92. Tomaszek Maria, Tomaszek Jerzy Jan. Ex libris Jan Paweł II Papież 13 V 1981. Linoryt 1981 (106×60); G-1476/9
93. Tomaszewska Wanda. Ex libris Jana Pawła II. Drzeworyt 1979 (101×75); G-1079/12
94. Tomecki Bronisław Józef. Ex libris Papież Jan Paweł II. Linoryt 1981 (88×72); G-1476/10
95. Wanag Józef. Ex libris Jana Pawła II. Linoryt 1981 (70×39); G-1476/11
96. Wanag Józef. Ex libris Jana Pawła II. Linoryt 1983 (53×36); G-1087/13
97. Wanag Józef. Ex libris Jerzego Chrzanowskiego. Drzeworyt 1986 (76×58); G-1377/5
98. Wenhrynówicz Tyrsus. Ex libris Artetjana Cisik. Drzeworyt 1979 (82×45); G-1143/17
99. Wenhrynówicz Tyrsus. Ex libris Muzeum Historyczne w Sanoku. Drzeworyt 1981 (76×36); G-1476/14
100. Wenhrynówicz Tyrsus. Ex libris Zbigniew Strzałkowski. Drzeworyt 1970 (60×50); G-824/6
101. Wenhrynówicz Tyrsus. Ex libris K.W. [Karola Wojtyły]. Drzeworyt 1969 (89×37); G-1476/1, G-1087/1
102. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris Andrzeja Banacha. Drzeworyt (76×50); G-345
103. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris Biblioteki Starostwa Węgrowskiego. 1934 (98×76); G-332
104. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris X. Prof. Czesława Jakubca. Drzeworyt 1952 (80×59); G-329
105. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris Ludwika Wiktora Kielbassa. Drzeworyt 1944 (84×65); G-1449/4
106. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris Józefa Kłodawskiego. Drzeworyt 1944 (68×50); G-1449/3
107. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris Marii Kossowskiej. Drzeworyt 1945 (64×44); G-1545/3
108. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris Tadeusza Lesznera. Drzeworyt 1945 (65×48); G-1545/4
109. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris J. Świeży. Drzeworyt (110×79); G-337
110. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris Marii Żerańskiej. Drzeworyt 1949 (82×57); G-1545/8
111. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris Tadeusza Żerańskiego. Drzeworyt 1945 (65×35); G-1545/2
112. Wiszniewski Kazimierz. [Chrystus na krzyżu]. Drzeworyt 1926 (110×95); G-733

113. Wiszniewski Kazimierz. [Jan Chrzciciel]. Drzeworyt 1945 (120×55); G-1547
114. Wiszniewski Kazimierz. [Kościół]. Drzeworyt 1929 (105×97); G-731
115. Wiszniewski Kazimierz. Kościół Jasnogórski z procesją. Drzeworyt 1945 (117×54); G-1531
116. Wiszniewski Kazimierz. Święta Barbara. Drzeworyt (105×50); G-1533
117. Wiszniewski Kazimierz. Święta Rodzina. Drzeworyt (101×50); G-1530
118. Wiszniewski Kazimierz. Święty Florian. Drzeworyt 1945 (98×39); G-1534
119. Wiszniewski Kazimierz. Święty Krzysztof. Drzeworyt 1947 (80×53); G-1535
120. Wiszniewski Kazimierz. Św. Wincenty a Paulo, św. Jan Kanty. Drzeworyt 1942 odb. 1950 (126×148); G-1532
121. Wróblewska Krystyna. Ex libris J. Wróblewskiego. (76×50); G-350
122. Zgaiński Stanisław. Ex libris Rudolfa Mękickiego. (62×41); G-353
123. Zwolakiewicz Henryk. Ex libris etnografia woj. lubelskiego Henryka Zwolakiewicza. Drzeworyt (139×99); G-429

II. Kolekcja Barbary Katarzyny i Czesława Erberów

1. Acedański Zygmunt. Ex libris Zbigniew Strzałkowski. Drzeworyt 1970 (85×45)
2. Acedański Zygmunt. Ex libris Zbigniew Ziółkowski. Drzeworyt 1982 (83×41)
3. Agopsowicz Jan Hasso. Ex libris Dra Andrzeja Pisowicza. Cynkotypia (82×60)
4. Agopsowicz Jan Hasso. Ex libris Barbary Erber. Cynkotypia 1981 (60×30)
5. Agopsowicz Jan Hasso. Ex libris Barbary Erber. Cynkotypia 1981 (79×40)
6. Agopsowicz Jan Hasso. Ex libris Stanisława Donigiewicza. Cynkotypia (93×60)
7. Albessart Marie-Louise. Ex libris Feliks Wagner. Cynkotypia (97×55)
8. Aszkiewicz Alfred. Ex libris Tadeusz Jeziorowski. Miedzioryt (41×37)
9. Badosz Ryszard. Ex libris Tadeusz Pach. Linoryt 1977 (65×65)
10. Barylski Wojciech. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich P.A.N. Wrocław. 1817-1867. Drzeworyt (103×81)
11. Benedyktowicz Janusz. Ex libris Zdzisława Gajdy. Drzeworyt 1970 (90×61)
12. Biszorski Edward. Ex libris X. O. Michejda. Drzeworyt 1960 (90×59)
13. Bondarowicz Leszek. Ex libris Róży Domańskiej. Serigrafia 1980 (93×55)
14. Bortowski Andrzej. Ex libris Olka Bortowska. Miedzioryt (97×41)
15. Bortowski Andrzej. Libri Andrzej Ryszkiewicz. Miedzioryt (83×50)
16. Bortowski Andrzej. Ex libris Janusz Szymański. Drzeworyt (88×150)
17. Bortowski Andrzej. Ex libris Jerzy Wolicki. Drzeworyt (136×90)
18. Brandl Gerhard. Ex libris Dr W. Dziulikowski. Cynkotypia 1967 (143×70)
19. Buchaniec Andrzej. Ex libris Andrzeja Buchańca. Linoryt 1969 (136×64)
20. Buchaniec Andrzej. Z książek folkloryst. Norberta Lippóczy. Linoryt 1974 (58×118)
21. Buchaniec Andrzej. Wesołych Świąt i pomyślnego Nowego Roku 1989 życzy Tadeusz Kurpaski. Linoryt (100×45)
22. Budynkiewicz Tadeusz Waław. Ex libris Jana Pawła II Papieża Polaka. Lublin – 1987. Typografia 1987 (95×46)
23. Budynkiewicz Tadeusz Waław. Ex libris Jana Pawła II Papieża Polaka. Lublin – 1987. Typografia 1987 (90×55)
24. Budynkiewicz Tadeusz Waław. Ex libris Jana Pawła II Papieża Polaka. Typografia 1986 (70×53)
25. Budynkiewicz Tadeusz Waław. Ex libris Jana Pawła II Papieża Polaka. Rok Święty 1983. Typografia (98×50)
26. Budynkiewicz Tadeusz Waław. Ex libris Muzeum im. Stanisława Staszica w Hrubieszowie. Typografia 1987 (63×55)
27. Budynkiewicz Tadeusz Waław. Ex libris Towarzystwo Przyjaciół Miasta Kazimierza Dolnego. Typografia 1986 (46×90)
28. Budynkiewicz Tadeusz Waław. Ex libris in memoriam Kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski 1901-1981. Typografia (117×72)
29. Cieślowski Tadeusz (syn). Ex libris Piotra Hniedziewicza. Drzeworyt (88×62)
30. Cinybulk Vojtěch. Ex libris Jaromir Bilek. Drzeworyt (122×60)
31. Cinybulk Vojtěch. Ex libris Jaromir Bilek. Drzeworyt (105×50)
32. Cinybulk Vojtěch. Jan Zelinka. Z knih o umění. Drzeworyt (120×66)
33. Dmochowski Aleksander. Ex libris Seminarii Dioecesani Plocensis. Cynkotypia 1906 (90×55)

34. Dolatowski Zbigniew. Ex libris Jana Pawła II. Linoryt 1980 (85×63)
35. Dolatowski Zbigniew. Zbiory historyczne Stefana Kotarskiego. 1863-1963. Linoryt (90×50)
36. Dolatowski Zbigniew. Italica Jerzego Kowalczyka. Linoryt (82×58)
37. Dolatowski Zbigniew. Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna we Włoszczowie. Ioan Broscius. Linoryt 1973 (66×44)
38. Dretler-Flin Stefania. Ex libris Bogny Jakubowskiej. Linoryt (70×41)
39. Dretler-Flin Stefania. Ex libris Bogny i Wojciecha Jakubowskich. Linoryt (82×35)
40. Drużycki Jerzy. Bibliotheca Claromontana. Linoryt 1982 (160×80)
41. Drużycki Jerzy. Ex libris Dom. Doctoris Henrici Gulbinowicz Archiepp. Metr. Wratisl. Linoryt 1981 (145×90)
42. Drużycki Jerzy. Ex libris Citta di Lugano. Linoryt 1978 (121×66)
43. Drużycki Jerzy. Joannes Paulus II Pontifex Maximus. Linoryt 1979 (139×79)
44. Drużycki Jerzy. PF 1971. Et in terra pax hominibus. Linoryt 1970 (103×70)
45. Drużycki Jerzy. PF 1982. Jeszcze Polska nie zginęła. Linoryt (149×79)
46. Fajlhauer Henryk. Ex libris dr Stanisław Aulich. Miedzioryt (98×87)
47. Frey-Witkowski Leszek. Ex libris Władimir B. Pantielejew. Cynkotypia 1984 (72×39)
48. Gazda Józef. Pamięci Bożego Drwala Antoniego Rząsy. Linoryt 1980 (82×57)
49. Golka Jan. Ex libris Stanisława Króla: 50 lat. Cynkotypia 1968 (68×49)
50. Gołębnik Antoni. Z książek Krzysztofa Gołębnika. Drzeworyt 1962 (27×55)
51. Gołębnik Antoni. Ex libris Casimiri Majdański Episcopi. Drzeworyt (67×79)
52. Gołębnik Antoni. Ex libris Rostkowskich. Drzeworyt 1958 (87×103)
53. Gołębnik Antoni. Ex libris Ks. Jerzy Rzanny. Drzeworyt 1965 (90×32)
54. Gołębnik Antoni. Księgozbiór wielkopolski Janiny i Feliksa Wagnerów. Drzeworyt 1962 (111×69)
55. Gołębnik Antoni. Ex libris Ks. K. Żarnowiecki. Drzeworyt 1954 (73×43)
56. Gołębnik Antoni. Irena, Bolesław Żyndowie. Z książek ocalonych. Akcja ratowania w Wilnie w latach wojny 1939-1945. Drzeworyt (88×85)
57. Grabowski Edward. Ex libris E. Grabowski. Drzeworyt 1943 (82×65)
58. Grajek Henryk. Pomyślności w 1982 r. życzy Henryk Grajek. Linoryt 1981 (100×73)
59. Grajek Henryk. Bonne Année 1984. Henryk Grajek – Pologne. Linoryt 1983 (102×70)
60. Grygułto Mirosław. Ex libris J. W. Stępniaków. Drzeworyt 1960 (40×39)
61. Guzik Kazimierz. Ex libris L. Węgrzynowicza. Drzeworyt (60×80)
62. Halicka Jadwiga. Zwiastowanie. Sucha igła i mezzotinta 1992 (103×63)
63. Halicki Janusz. Ex libris Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy Włoszczowa. Linoryt 1979 (73×82)
64. Halicki Janusz. Ex libris Cristoforo Colombo 1492-1992. Miedzioryt 1992 (110×70)
65. Halicki Janusz. Ex libris Józefa Czapskiego. Plastikoryt z tłoczeniem 1987 (114×74)
66. Halicki Janusz. Ex libris Norman Davies. Plastikoryt z tłoczeniem 1987 (110×70)
67. Halicki Janusz. K. C. Erberów. Plastikoryt z tłoczeniem 1973 (95×55)
68. Halicki Janusz. T. W. Fiszerów. Plastikoryt z tłoczeniem 1981 (105×74)

69. Halicki Janusz. J P II. Akwaforta i sucha igła 1981 (130×95)
70. Halicki Janusz. J P II. Karol Wojtyła. Plastikoryt z tłoczeniem 1981 (140×120)
71. Halicki Janusz. I. M. M. Mazurkiewiczza. Linoryt 1987 (99×63)
72. Halicki Janusz. Rostańscy. Plastikoryt z tłoczeniem 1979 (90×55)
73. Halicki Janusz. E.L. Jerzego Ryby. Plastikoryt z tłoczeniem 1989 (76×68)
74. Halicki Janusz. Stefan Stefański z Sanoka. Plastikoryt z tłoczeniem 1970 (62×70)
75. Halicki Janusz. Ex libris WBP Kielce. Linoryt 1976 (71×42)
76. Halicki Janusz. Ex libris Z. Waśniewskiego. Linoryt 1968 (33×30)
77. Halicki Janusz. Ex libr. Reinhold Waltermann. Plastikoryt z tłoczeniem 1986 (117×77)
78. Halicki Janusz. Alleluja. Plastikoryt z tłoczeniem 1984 (92×60)
79. Halicki Janusz. Alleluja. Plastikoryt z tłoczeniem 1987 (57×40)
80. Halicki Janusz. Alleluja. Plastikoryt z tłoczeniem 1988 (81×51)
81. Halicki Janusz. Alleluja 1991. Plastikoryt z tłoczeniem 1991 (79×40)
82. Halicki Janusz. Alleluja. Plastikoryt z tłoczeniem 1993 (114×80)
83. Halicki Janusz. Alleluja 1999. Plastikoryt z tłoczeniem 1999 (105×57)
84. Halicki Janusz. Alleluja. Plastikoryt z tłoczeniem 2001 (130×81)
85. Halicki Janusz. Chorographia Regni Poloniae. Jan Długosz 14/980. PF 1981. Plastikoryt z tłoczeniem 1981 (87×46)
86. Halicki Janusz. PF 1980. Plastikoryt z tłoczeniem (97×67)
87. Halicki Janusz. PF 82 H. Plastikoryt z tłoczeniem 1981 (42×45)
88. Halicki Janusz. PF 1983. Pamięci roku 1683. Plastikoryt z tłoczeniem 1982 (77×55)
89. Halicki Janusz. PF 1983. Krystyna Edmund Bartosz Puzdrowscy. Plastikoryt z tłoczeniem 1982 (125×68)
90. Halicki Janusz. Deus vincit. PF.H 1985. Plastikoryt z tłoczeniem 1984 (58×47)
91. Halicki Janusz. PF '85. Krystyna Edmund Bartosz Puzdrowscy. Plastikoryt z tłoczeniem 1984 (99×48)
92. Halicki Janusz. PF '86. J.J.E.H. Plastikoryt z tłoczeniem 1985 (108×52)
93. Halicki Janusz. PF '87 H. Plastikoryt z tłoczeniem 1986 (80×53)
94. Halicki Janusz. PF 1988 H. Plastikoryt z tłoczeniem 1987 (99×50)
95. Halicki Janusz. PF 1988. K.E.B. Puzdrowscy. Plastikoryt z tłoczeniem 1987 (110×38)
96. Halicki Janusz. PF 1989 H. Plastikoryt z tłoczeniem 1989 (57×49)
97. Halicki Janusz. PF 1989. K.E.B. Puzdrowscy. Plastikoryt z tłoczeniem 1988 (85×43)
98. Halicki Janusz. PF 1991 H. Plastikoryt z tłoczeniem 1990 (80×40)
99. Halicki Janusz. PF 1992 H. Plastikoryt z tłoczeniem 1991 (120×37)
100. Halicki Janusz. PF 93 H. Plastikoryt z tłoczeniem 1992 (120×78)
101. Halicki Janusz. PF '95 H. Plastikoryt z tłoczeniem (128×85)
102. Halicki Janusz. PF 2000. W Roku Trójcy Świętej Szczęść Boże! Plastikoryt z tłoczeniem 1999 (120×90)
103. Halicki Janusz. A Pokój na Ziemi. PF 2002 H. Plastikoryt z tłoczeniem 2001 (120×71)
104. Halicki Janusz. PF 2002. K.E. Puzdrowscy. Plastikoryt z tłoczeniem (110×76)
105. Halicki Janusz. Galilae vicisti. Plastikoryt z tłoczeniem 1983 (191×110)
106. Halicki Janusz. „Od Piasta...” Akwaforta i akwatinta 1985 (156×100)
107. Halicki Janusz. „Per Aspera...” Miedzoryt 1983 (154×131)

108. Halicki Janusz. „Rok 1920”. Linoryt 1988 (220×137)
109. Halicki Janusz. „Spod znaku Maryi...” Linoryt 1988 (205×175)
110. Halicki Janusz. „Tyś jest Droga...” Akwaforta i akwatinta 1985 (148×81)
111. Hofman Vlastimil. Ex libris W. Dziulikowski. Cynkotypia (110×88)
112. Jakubowski Stanisław. Ex libris Dr Stanisław Aulich. Akwaforta (75×60)
113. Jakubowski Wojciech. Ex bibliotheca dr Stanisława Aulicha. Miedzioryt (61×33)
114. Jakubowski Wojciech. Ex libris Krzysztof Dzierżanowski. Miedzioryt (73×58)
115. Jakubowski Wojciech. Ex libris Norbert Lippoczy. Miedzioryt (70×42)
116. Jarnuszkiewicz Jerzy. Ex libris Krystyna Jarnuszkiewiczza. Sucha igła (50×64)
117. Józwiak Zbigniew. Ex libris Ks. Tadeusz Grzesik. Linoryt (82×58)
118. Józwiak Zbigniew. Ex libris B. Schimmelpfeng M.A. Linoryt (75×49)
119. Józwiak Zbigniew. Ex libris Patris Bolesłai Senk. Linoryt 1970 (85×45)
120. Józwiak Zbigniew. Ex libris Patris Eduardi Zaorski. Linoryt 1970 (92×35)
121. Józwiak Zbigniew. Ex libris Patris Petri Kyć OFM Conv. Linoryt 1970 (94×44)
122. Józwiak Zbigniew. Ex libris Krzysztofa Marii Dmitruka. Linoryt (105×35)
123. Kaban (Korski) Witold Tadeusz. Ex libris Jana Gottwalda. Cynkotypia 1943 (63×55)
124. Kalczyńska Alina. Ex libris Gianni Mantero. Linoryt z tłoczeniem 1965 (94×70)
125. Kalczyńska Alina. Ex libris Władysław Ikonow. Linoryt (60×48)
126. Kiernias-Kiernicki Bolesław. Ex libris Francisci Kotula. Linoryt (83×57)
127. Klincewicz Marian. Ex libris Tadeusz Kukiz. Akwaforta 1993 (89×45)
128. Kmieliauskas Antanas. Ex libris Teresy Rogal. Technika mieszana 1975 (98×52)
129. Korolko Małgorzata. Z książek Janusza Kallera. Drzeworyt 1972 (72×80)
130. Kozłowski K. Ex libris Dr Stanisław Aulich. Drzeworyt (73×51)
131. Kuprejanow M. Ze zbiorów Dra Stefana Rygla. Drzeworyt 1922 (65×85)
132. Kuris Leonid. Ex libris M. Bielenia. Warszawa. Plastikoryt 2001 (55×75)
133. Lis Gustaw. Ex libris Haliny, Zdzisława Dąbków. Cynkotypia 1985 (58×80)
134. Lubicz-Miszewski Zbigniew. Żołnierzom AK. Linoryt 1981 (76×100)
135. Łuckiewicz Stanisław. [Życzenia świąteczne]. Drzeworyt (80×66)
136. Łukasiewicz Józef. Ex libris August Mazurkiewicz. Cynkotypia 1934 (88×60)
137. Mały Jaromir. Ex libris Jaro Mały. Litografia (115×49)
138. Meyer Daniel. Ex libris Feliks Wagner. Cynkotypia (92×70)
139. Młodzianowski Adam. Ex libris Dr Kazimierza Pasenkiewiczza. Drzeworyt (85×45)
140. Mrożewski Stefan. Jędrzejów. R. 1940 [Pocztówka]. Drzeworyt (132×81)
141. Napieracz Jerzy. Ex libris Kaspra Świerzowskiego. Linoryt 1972 (85×83)
142. Ogielski Zbigniew. Ex libris ks. W. Chmielarskiego. Linoryt 1984 (70×54)
143. Ogielski Zbigniew. Ex libris W.Z. Dąbków. In Memoriam A. Dürer. Linoryt 1984 (82×67)
144. Ogielski Zbigniew. Ex bibliotheca varsaviana K. Pątki. Miedzioryt 1984 (105×44)
145. Orth Stefan. Ex libris Lazár Eugen. Linoryt 1981 (125×88)
146. Pągowski Zdzisław. Łowicz. 800 lecie. Cynkotypia 1936 (53×43)
147. Podlecki Włodzimierz. Ex libris J. Halickiego. Linoryt 1968 (41×30)
148. Podlecki Włodzimierz. Ex libris Igora Chłabcza. Linoryt 1968 (56×44)
149. Półtawski Adam Jerzy. Bibliotheca Seminarii Kielcensis. Drzeworyt (83×58)

150. Raczak Klemens. Biblioteka Parafialna w Borku na Zdzieżu. Linoryt 1983 (113×72)
151. Raczak Klemens. Ex libris AG [Antoni Gołębiak]. Linoryt 1975 (76×63)
152. Raczak Klemens. EL martyrologii KR. In memoriam zamordowanych w Katyniu. Linoryt 1983 (82×44)
153. Raczak Klemens. PF '83. Linoryt 1982 (73×127)
154. Rohacki Andrzej. Ex libris Wiktor Dziulikowski. Drzeworyt 1965 (64×46)
155. Romała Marian. Ex libris Feliksa Wagnera. Cynkotypia 1957 (110×35)
156. Ryndzionek Ignacy. Ex libris Wacława Chmielarskiego. Linoryt 1975 (102×50)
157. Stempniak Jan. Ex libris Wiesława Szymańskiego. Cynkotypia 1969 (82×58)
158. Szancer Jan Marcin. Ex libris Jerzego Fusieckiego. Cynkotypia 1942 (99×49)
159. Ks. Szewczyk. Ex libris inż. Tadeusza Jabłońskiego. Cynkotypia (88×74)
160. Szumarski Tadeusz. Ex libris Helmut Arndt. 21e Internationale Exlibris congres, Utrecht 1986. (60×58)
161. Szumarski Tadeusz. Ex libris Reinhild Brüchert Arndt. 21e Internationale Exlibris Congres. Utrecht 1986. Miedzioryt (91×65)
162. Szumarski Tadeusz. Ex libris Halina i Zdzisław Dąbek. Linoryt 1984 (69×48)
163. Szumarski Tadeusz. Ex libris ks Czesława Gładczuka. Linoryt (50×40)
164. Szumarski Tadeusz. Ex libris Volkmar Maria Premstaller. 21e Internationale Exlibris Congres. Utrecht 1986. Miedzioryt (59×59)
165. Szumarski Tadeusz. PF 1989. Walentyna i Tadeusz Szumarscy. Akwatinta (83×58)
166. Szumarski Tadeusz. P.F. 2002. Miedzioryt (106×68)
167. Szuszkiewicz Józef. Ex libris X. Bp. Dr. Piotra Bednarczyka. Drzeworyt (80×53)
168. Szuszkiewicz Józef. Ex libris Antoni Brosz. Drzeworyt (103×45)
169. Świerczyński Wacław. Ex libris Bolesława Żyndy. Cynkotypia (99×38)
170. Tempiszky I. Souvenir Budapest. Miedzioryt 1965 (87×70)
171. Tom Józef. Ex libris Antoniego Trepiańskiego. Cynkografia 1939 (70×51)
172. Trepka Kazimierz Nekanda. Ex libris St. J. Gruczyńskiego. Linoryt 1969 (74×40)
173. Tyrowicz Ludwik. Ex libris Tad. Solskiego. Akwaforta 1918 (92×63)
174. Vojna T. Ex libris Liduška Alešova. Cynkotypia 1939 (94×40)
175. Vojna T. Má Kniha Ant. Cirnfus. Cynkotypia 1939 (86×60)
176. Vojna T. Ex libris Familiae Dedek. Cynkotypia (49×50)
177. Vojna T. Ex libris A. Karenová. Cynkotypia 1935 (77×60)
178. Vojna T. Z mé knihovny Václav Palivec. Cynkotypia 1942 (66×43)
179. Vojna T. Kniha Jaromira Vojáčka. Cynkotypia (81×55)
180. Vojna T. Z knih Václav Rukava (?) Cynkotypia 1939 (87×61)
181. Wanag Józef. Ex libris Zbigniewa Strzałkowskiego. Linoryt 1980 (57×53)
182. Wanag Józef. PF 1982. Julia Mękicka, Krystyna Mękicka. Linoryt 1981 (66×75)
183. Wanag Józef. PF 1985. Julia Mękicka, Krystyna Mękicka. Linoryt 1984 (102×73)
184. Waśniewski Zygmunt. Ex libris Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w Kielcach. Plastikoryt (106×86)
185. Waśniewski Zygmunt. Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu. Plastikoryt (42×66)
186. Waśniewski Zygmunt. Przyjaciołom serdeczne życzenia noworoczne przesyła Z. Waśniewski. 1972. Plastikoryt (198×60)

187. Waśniewski Zygmunt. PF 75. Plastikoryt (138×59)
188. Waygart Jerzy. Ex libris Abbatiae Tynecensis O.S.B. Sucha igła 1981 (59×78)
189. Waygart Jerzy. Ex libris Jana Pawła II Polaka. Sucha igła + akwatinta 1981 (84×69)
190. Waygart Jerzy. Ex libris Monasterii S.S. Petri et Pauli in Tynec. Akwaforta i sucha igła 1981 (70×60)
191. Wdowicki Zdzisław. Ex libris Jana Rogali. Cynkotypia 1970 (90×54)
192. Wenhrynowicz Tyrsus. Iz knjig Adrijani. Drzeworyt 1976 (83×40)
193. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Romuald Biskupski. Drzeworyt 1986 (77×35)
194. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Antoni Brosz. Drzeworyt 1970 (60×42)
195. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Brosz Antoni. Drzeworyt (82×75)
196. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Ryszard Brykowski. Drzeworyt 1986 (65×45)
197. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Artetjana Cisik. Drzeworyt 1979 (83×43)
198. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Dzidki Dużyk. Drzeworyt 1973 (83×37)
199. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Barbary Erber. Drzeworyt 1980 (44×61)
200. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris K. Erber. Drzeworyt 1976 (76×39)
201. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Ks. B. Fidelus. Drzeworyt 1971 (89×59)
202. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Jarosław Giemza. Drzeworyt 1986 (75×34)
203. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Jan Gurba. Drzeworyt 1971 (55×34)
204. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Jerzy Harasymowicz. Drzeworyt (78×39)
205. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris I.K. Drzeworyt 1975 (59×18)
206. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Ivanna i Marijan Koc'. Drzeworyt 1977 (91×51)
207. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Eva Jagrell. Drzeworyt 1986 (48×40)
208. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Kowalski. Drzeworyt 78×35)
209. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Marija i Mirosław Koznarski. Drzeworyt 1983 (77×46)
210. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Bogdan Martiniuk. Drzeworyt 1986 (60×44)
211. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Jerzy Masior. Drzeworyt 1988 (70×41)
212. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Muzeum Historyczne w Sanoku. Drzeworyt 1981 (76×36)
213. Wenhrynowicz Tyrsus. Muzeum Narodowe we Wrocławiu. Drzeworyt (96×46)
214. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Muzeum w Łańcucie. Drzeworyt (84×30)
215. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Ivan Praško. Drzeworyt 1979 (80×42)
216. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Roman Reinfuss. Drzeworyt 1969 (77×46)
217. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Wojciecha Siemiona. Drzeworyt 1973 (85×50)
218. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Kasper Świerzowski. Drzeworyt 1971 (82×34)
219. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Kasper Świerzowski. Drzeworyt (104×44)
220. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Towarzystwo Miłośników Wrocławia. Drzeworyt (90×45)
221. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris B.H. Turčeniuk. Drzeworyt 1988 (46×46)
222. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris TW. Drzeworyt 1971 (74×48)
223. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Hanka Urbańczyk. Drzeworyt(68×43)
224. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Orion Vengrinovič. Drzeworyt 1986 (61×47)
225. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Antoni Walaszczyk. Drzeworyt (80×37)
226. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Tyrs Wenhrynowicz. Drzeworyt (102×38)
227. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Jan Wilkowski. Drzeworyt 1973 (76×41)
228. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris A. Wnęk. Drzeworyt 1975 (51×40)

229. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris in memoriam Wandy Wojciechowskiej. Drzeworyt 1976 (90×50)
230. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Stefan Wojciechowski. Drzeworyt 1974 (92×32)
231. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris M. Wojtyła. Drzeworyt 1969 (84×48)
232. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris KW [Karola Wojtyły]. Drzeworyt 1969 (89×37)
233. Wenhrynowicz Tyrsus. Ex libris Z.W. Drzeworyt 1971 (60×43)
234. Wilczek Zofia. Ex libris Ks. Andrzeja Boksińskiego. Drzeworyt (103×56)
235. Wilczek Zofia. Ex libris Dr Andrzeja Boksińskiego. Drzeworyt (65×51)
236. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris art-graf Tadeusza Cieślewskiego. Drzeworyt 1939 (99×55)
237. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris Ceslai Kaczmarek Episcopi Kielcensis. Drzeworyt (138×64)
238. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris Czesława Krawieckiego. Drzeworyt (80×58)
239. Wiszniewski Kazimierz. Ex libris Tadeusza Lesznera. Drzeworyt i typografia (87×48)
240. Wiszniewski Kazimierz. Księgozbiór świętokrzyski Mariana Toporowskiego. Drzeworyt (91×58)
241. Wiszniewski Kazimierz. Kościół Jasnogórski z procesją. Drzeworyt 1945 (117×54)
242. Wiszniewski Kazimierz. Św. Krzysztof. Drzeworyt 1947 (83×53)
243. Woś Czesław. Ex libris numismaticis Wł. Gębczyk. Akwaforta 1992 (75×69)
244. Woś Czesław. Ex libris Jana Pawła II. Akwaforta 1999 (110×70)
245. Woś Czesław. Ex libris Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej. Akwaforta 1996 (140×85)
246. Wytykowski Krzysztof. Ex libris Ks. Mariana Derkaczewskiego. Linoryt 1987 (110×71)
247. Wytykowski Krzysztof. Ex libris Jerzego Jankowiaka. Linoryt 1988 (81×64)
248. Wytykowski Krzysztof. Ex libris Klemensa Raczaka. Linoryt 1988 (116×76)
249. Wytykowski Krzysztof. PF 91. Linoryt 1990 (144×102)
250. Zgaiński Stanisław. Ex libris J.I.T. Wolskich. Drzeworyt (74×50)
251. Żurowski Tadeusz. Ex libris Ks. Wacław Chmielarski syn Ziemi Krzepickiej. Linoryt 1984 (134×80)

Opracowała EWA SZLĄPEK

Kat. I/14

SEBASTIAN
GRABOWIECKI
(zm. 1607)
*Setnik
rymów
duchownych
wtóry*

Szczęśliwa Panno i godna czci wszelkiej,
któraś u Boga była w wadze telkiej,
że Cię za Matkę obrał, a wnętrzości
Twej zwierzon Stwórca nieb i wszech niskości.

ZBIGNIEW DOLATOWSKI, drzeworyt

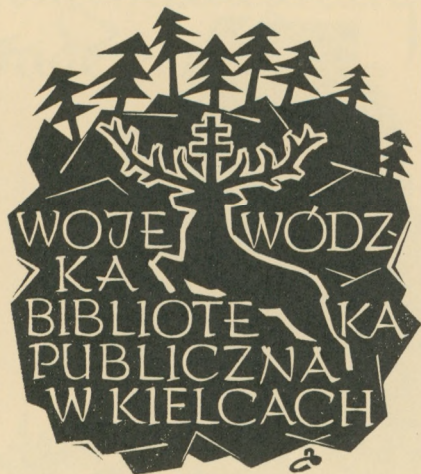

EXBIBLIOTHECA
ZBIGNIEWA
STRZAŁKOWSKIEGO

Kat. I/15

ANONIM,
2. poł. XV w.
*O Krzyżu
Najświętszy,
bądź
pозdrowion...*

Kryste przez twe umęczenie
I Matki Twój zasmęcenie
Dajże nam dzisiaj zapłakanie,
Grzechów naszych żalowanie.

Kat. I/16

WESPAZJAN
KOCHOWSKI
(zm. 1700)
Góra Łysa
Depozytem
Drzewa Krzyża Ś.
w Sandomirskim
kraju sławna,
Niepróżnujące
próżnowanie...

Klejnot drogi
Jezus zsyła,

Na tej górze knieja
Więc i ja, pod jej wychowany cieniem,
Licznym, lecz z chuci, wynoszę ją pieniem.

W polskie progi
Gdzie mu miła

ANTONI GOŁĘBNIAK, drzeworyt

Contemplata abis
tradere

EX LIBRIS AD VSV
FR. LVDOVICI ZMACZYNSKI O.P.

Kat. I/27

SEBASTIAN
GRABOWIECKI
(zm. 1607)
*Setnik
rymów
duchownych*

Panie, co jest człowiek? Co za godność jego?
Abyś go nawiedzał, zaś dostojen tego?
Byś go doznawając przy nim był czas każdy,
Różnie go próbując, z nim mieszkać miał zawždy.

Kat. 1/53

DANIEL
NABOROWSKI
(zm. 1640)
*Czwartak
Przypisany
księżciu imci
Krzysztofowi
Radziwiłłowi...*

Cztery rzeczy ma mnich mieć, co w klasztor wstępuje:
Starać się, by spełnił to, co obiecuje,
Czynić to, co mu każą, jeść to, co mu dają,
A nie być markotliwym, gdy napominają.

Kat. 1/57

SEBASTIAN
GRABOWIECKI
(zm. 1607)
*Setnik
rymów
duchownych
wtóry*

Ci między ludźmi gdy na świecie żyli,
jak już straceni, wszem wzgardzeni byli,
Ty je przyjąwszy, w rozkoszy-ś wprowadził,
a jak wdzięcznymi syny raj osadził.

Kat. I/102

SEBASTIAN
GRABOWIECKI
(zm. 1607)
*Setnik
rymów
duchownych
wtóry*

Z progu, w którym me nogi
nieostrożnie stały,
a z rozmaitej trwogi
pośmiechu się bały,
Pan mój i król najwyższy, co światło słoneczne
rządzi, wwiódł mnie za rękę na miejsce bezpieczne.

Kat. II/2

MIKOŁAJ
SĘP-SZARZYŃSKI
(zm. 1581)
*Rytmy
abo
wiersze
polskie*

Ciebie, wszego stworzenia o obrońco wieczny,
Wzywam, wątły, ubogi i nigdzie bezpieczny:
Miej mię w pilnej opiece, a we wszystkiej trwodze
Pośpiesz przynieść ratunek duszy mej, niebodze.

TADEUSZ CIEŚLEWSKI (syn), drzeworyt

Kat. II/29

ANONIM,
XV w.
Pieśni
na
Boże
Ciało

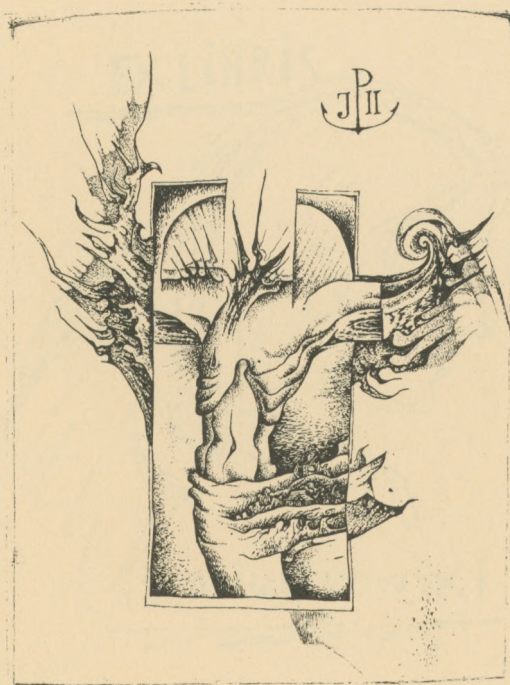
O ciało Boga żywego
Jezu Chryste niebieskiego
Przymi od nas pozdrowienie
Nad Cię inszego Boga nie.

Kat. II/62

ANONIM,
poł. XV w.
*Mocne
Boskie
tajemności*

Z obłoku promień wystąpił
Słońce z siebie jest wypuścił [...] Słońce to ku wiecznej światłości
Skłoniło się ku Jej cudności
Od korow anielskich.
Ani lilja białością,
Czyrwna róża swą krasnością,
Ani nardus swą wonnością,
Zamorski kwiat swą drogością
Maryjej się równa.

Kat. II/68

SEBASTIAN
GRABOWIECKI
(zm. 1607)
*Setnik
rymów
duchownych
wtóry*

Z Twej śmierci, Jezu, dochodzim żywota.
Śmierć podejmując dla nas, władzą śmierci
Bierzesz, a z Twej k nam miłości tej śmierci
Moc dawasz, co nas wpuszcza do żywota.

Kat. II/111

SEBASTIAN
GRABOWIECKI
(zm. 1607)
*Setnik
rymów
duchownych
wtóry*

Pan – światło me, którego będę naśladował,
Bóg – mój żywot, tego ja będę czcił, miłował;
Pan – mocne me siły, ten czyni sam mocne me siły,
Przeto me zmysły będą imię Jego czciły.

Kat. II/115

KASPER
MIASKOWSKI
(zm. 1622)
*Historya
gorzkiej
męki
i okrutnej
śmierci
Boga
Wcielonego...*

Jako sok winny prosto od prasy,
Rumiony strumień leje do fasy,
A z niej moszcz bujny wierzchem odchodzi:
Tak Pan topnieje w krwawej powodzi.

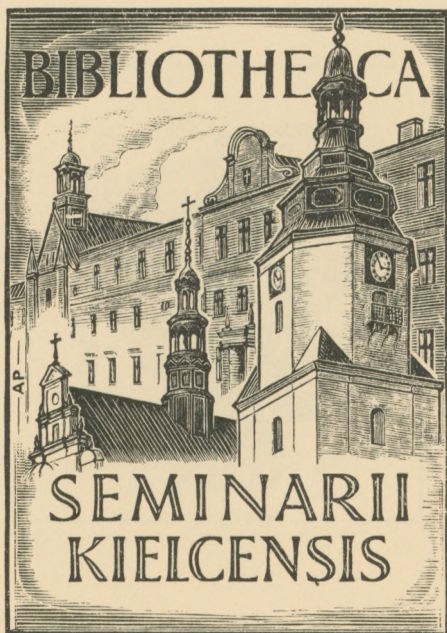

Kat. II/140

ANONIM,
XVII/XVIII w.
*Kantyczki
karmelitańskie*

Dziękujmyż dobroci Jego, że dla zbawienia naszego
Bóg nieogarniony stał się dziś znędniony. Wesoła nowina.
Wszystkież Go za to kochajmy, z sercaż mu za to śpiewajmy,
Zawsze i statecznie, dziś jutro i wiecznie. Wesoła nowina.

ADAM JERZY PÓLTAWSKI, drzeworyt

Kat. II/149

MIKOŁAJ
SĘP-SZARZYŃSKI
(zm. 1581)
*Rytmy
abo
wiersze
polskie*

Trzykroć szczęśliwy, który Ciebie, Panie
Zna spraw swych końcem i ma zakochanie
Wszego bezładne tylko w Twej wieczności
Doskonałości.

Kat. II/161

STANISŁAW
HERAKLIUSZ
LUBOMIRSKI
(zm. 1702)
*Poezje
postu
świętego...*

Cokolwiek ziemia z korzenia wydaje,
Cokolwiek bujnym prętem rozkrzewiony
Pniak ciekawemu wzrokowi podaje
Albo co świata zdobi list zielony –
Wszystko to za nic, wszystko niech się staje
Podnóżkiem temu, na którym wcielony
Bóg cierpiał rany, na którym wisiało
Za owoc niebo, za zbawienie ciało.

Kat. II/172

STANISŁAW
HERAKLIUSZ
LUBOMIRSKI
(zm. 1702)
*Poezje
postu
świętego...*

Moc, myśl, żal, strach, pot, krew, sen zwyciężony,
Zdrada, powrozy, łzy, sąd i niemiły
Twarzy policzek, i różgi, co były,
Słup, cierń, krzyż, gwóźdź, żółc i bok otworzony.

Są to dobroci dary, a nie męki,
Nie dary, ale łaski źródła żywe,
Nie źródła, ale boskiej cuda ręki.

Kat. II/187

JAN
ŻABCZYC
(zm. po 1629)
*Symfonie
anielskie*

Gdy anioł w pół nocy
Światłem z nieba toczy
Chwałę oznajmując,
Szopę pokazując
Gdzie Panna z Dzieciątkiem
Z wołem i oślątkiem
i z Józefem starym
Nad Jezusem małym.

Kat. II/200

LADYSŁAW
Z GIELNIOWA
(zm. 1501)
*Zoltarz
Jezusow
czyli
piętnaście
rozmyślań
o Bożym
umęczeniu*

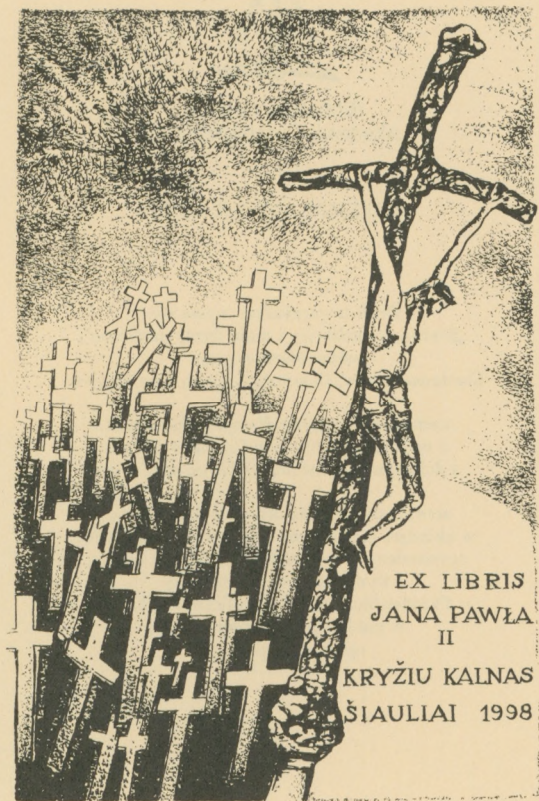
Jezus gdy ubiczowan, na stolcu posadzon,
Cirnim jest koronowan, a przeto jest wzgardzon;
Przed Jezusem klękali rycerze niewierni,
S niego się naśmiewali, na oblicze plwali.

Kat. II/237

MIKOŁAJ
SĘP-SZARZYŃSKI
(zm. 1581)
*Rytmy
abo
wiersze
polskie*

Słowa ust moich, myśl serca mojego
Pokroną przyjąc racz unżonego,
Proszę, o Panie! Bo Tyś jest zbawieniem,
Bogiem, nadzieją i mym wspomżeniem.

Kat. II/244

EX LIBRIS
JANA PAWŁA
II
KRYŽIU KALNAS
ŠIAULIAI 1998

ANONIM,
2. poł. XV w.
*O Krzyżu
Najświętszy,
bądź
pозdrowion...*

Krzyżu najświętszy, bądź pozdrowion!
Ty jesteś nasza nadzieja jedyna [...]
Rozmóż dobrem sprawiedliwość,
A grzesznym daj Twoją miłość,
Ciebie Święta Trójca chwali
I wszelki duch bardzo wielki.

Biblioteka Główna
Akademii Świętokrzyskiej

EGZEMPLARZ NR 136.

Druk towarzyszący wystawie
„Sacrum – ekslibrisy i małe formy graficzne”,
przygotowanej przez
Czesława Erbera, Dominikę Laprus, Ewę Szląpek

wydany z inicjatywy *Henryka Suchojada*,
z wyborem ekslibrisów *Czesława Erbera*
i doborem cytatów *Marty Pieniążek-Samek*

zredagowany przez *Marzeną Maćkowską*,
w układzie graficznym *Waldemara Oleszczaka*,
opracowany technicznie przez *Marka Moćko*,
wydrukowany i oprawiony
w Przedsiębiorstwie Poligraficznym *Głowaccy*
w nakładzie 200 egzemplarzy,
ręcznie numerowany

ISBN 83-907256-5-7

Na okładce *ekslibris autorstwa Wojciecha Jakubowskiego*, miedzioryt, kat. II/115

Biblioteka WSP Kielce

0345468

097

**Sacrum - ekslibrisy i małe
formy graficzne :**

Sygnatura: 325778 INF